

SCHORTEN VAN VIJGENBLADEREN

Modesty in kleding binnen hedendaagse christelijke gemeenschappen

ROSANNE DE GOFFAU
s4600991
j.degoffau@student.ru.nl

PROF. DR. A.M. SMELIK
Bachelorwerkstuk ACW
15 januari 2017

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	5
Hoofdstuk 1: zedigheid en bescheidenheid	8
1.1 Algemene definiëring <i>modesty</i>	8
1.2 De oorsprong en ontwikkeling van <i>modesty</i> in de Westerse cultuur	8
1.3 <i>Modesty</i> binnen het feministische discours	11
1.4 <i>Modesty</i> binnen het christelijke discours	15
Hoofdstuk 2: case studies en kenmerken	20
2.1 Case study 1: Downtown Demure	21
2.2 Case study 2: Pure Fashion	22
2.3 Case study 3: Apostolic Clothing Company	24
2.4 Case study 4: ModestPop	25
2.5 Case study 5: Warring Kleding, Rosedale Collections en College Style	26
2.6 Gemeenschappelijke kenmerken en verschillen	29
Hoofdstuk 3: interpretatie	32
3.1 Tweeledige betekenis van modesty	32
3.2 Empathie	33
3.3 Keuzevrijheid en seksualisering	36
3.4 Mode, lichaam en ziel	37
3.5 Antimode en herkenbaarheid	39
Conclusie	41
Bijlagen	46
Bijlage I: analyseschema	46
Bijlage II: afbeeldingen	50
Bibliografie	55
Gebruikte afbeeldingen	56

INLEIDING

Grootgebracht in het hart van de Nederlandse biblebelt, heb ik een opvoeding genoten binnen de orthodox-christelijke levensovertuiging en ben ik onderwezen op reformatische scholen. De nadruk op kledingregels, vooral op de middelbare school, heeft ertoe geleid dat kleding in combinatie met religie en identiteitsvorming mijn interesse wekten. Deze regels benadrukten vooral de zedigheid en bescheidenheid. Dit verschijnsel, *modesty* genaamd, is in een orthodox-christelijke omgeving nog steeds een groot goed, maar in meer gematigde kringen wordt *modesty* veel minder benadrukt en komt de houding ten opzichte hiervan meer en meer overeen met hoe er over *modesty* in de seculiere Westerse maatschappij gedacht wordt.

De reden waarom ik de Engelse term gebruik is dat het woord *modesty* zich moeilijk laat vertalen naar het Nederlands zonder dat er een gedeelte van de betekenis van de Engelse term verloren gaat. Volgens het *Groot woordenboek Engels-Nederlands* van Van Dale heeft het woord *modesty* drie verschillende betekenissen in het Nederlands. De eerste betekenis is “bescheidenheid”, de tweede “redelijkheid” en de derde betekenis is “zedigheid” (Van Dale 1984: 816). Omdat er geen Nederlands woord bestaat dat deze drie betekenissen (of: in elk geval ‘bescheidenheid’ en ‘zedigheid’) samen omvat, kies ik ervoor de Engelse variant te blijven gebruiken. Wel zal ik de term *modesty*, waar nodig voor het begrip van de tekst, verder specificeren.

Modesty heeft betrekking op kleding en uit zich dan in zedige en in mindere mate bescheiden kleding. Dit lijkt in huidige Westerse samenlevingen in steeds mindere mate relevant, maar er ook hier speelt het onderwerp. Zo ageren bijvoorbeeld vrouwen vanuit feministische hoe tegen het schoonheidsideaal en de toenemende seksualisering van vandaag de dag. Een ander voorbeeld is de aandacht in de zomer van 2016 voor het verschijnen van de boerkini op de stranden in met name Frankrijk. Ook de hoofddoekdiscussie speelt een grote rol in de hedendaagse, multiculturele samenleving.

In dit onderzoek kies ik bewust niet voor de islam, waar zo veel discussies over kleding over gaan, maar concentreer ik me juist op het begrip *modesty* in hedendaagse christelijke gemeenschappen. Dit is een vernieuwende invalshoek en ik hoop dat mijn onderzoek kan bijdragen aan het maatschappelijke debat in de huidige Westerse samenleving rondom (de status van) religie en de uitingen daarvan. Ook hoop ik met mijn onderzoek nuance aan te

brengen in de discussies die vaak een zwart-wit karakter hebben en nogal eens kort door de bocht zijn.

Mijn onderzoek richt zich op het fenomeen *modesty* in kleding en onderzoekt hoe *modesty* tot uiting komt binnen de hedendaagse christelijke gemeenschappen. De onderzoeksvraag luidt:

Wat betekent het fenomeen *modesty* in kleding en hoe vertaalt dit verschijnsel zich in hedendaagse christelijke gemeenschappen?

De disciplines waarin mijn onderzoek zich begeeft zijn hoofdzakelijk algemene cultuurwetenschappen en modestudies met uitstapjes naar psychologie en sociologie. Uit de theorie, maar ook in de praktijk, blijkt in het onderzoek naar *modesty* dat zowel binnen het christendom als in het gesecculariseerde Westen *modesty* of *immodesty* in kleding vooral betrekking heeft op vrouwen en het vrouwelijk lichaam. Voor mijn theoretisch kader richt ik me eerst op *modesty* binnen het feministische en daarna op *modesty* binnen het christelijke discours. Ik gebruik het feministische discours om te laten zien dat *modesty* zowel een pro- als een anti-feministisch gegeven kan zijn, voor zowel religieuzen als niet-religieuzen. Daarnaast laat het zien hoe *modesty* en mode de kern van feministische discussies raken en welke plaats zij hebben ten opzichte van de rol van vrouwen in de samenleving. Het christelijke discours gebruik ik om aan te tonen hoe *modesty* binnen het christendom functioneert en welke rol vrouwen hierbinnen hebben. Het duiden *modesty* in de twee genoemde discourses breng ik ten uitvoer door theoretische literatuur uit *fashion studies* en *gender studies* te bestuderen die *modesty* in het kader van kleding beschrijft.

Na een verkenning van *modesty* binnen een theoretisch kader, richt ik me vervolgens op de analyse van enkele case studies. Ik analyseer de actuele uiting van *modesty* in kleding binnen de hedendaagse christelijke gemeenschappen. Daarvoor kies ik verschillende case studies in zowel Amerika (de blog 'Downtown Demure', de organisatie Pure Fashion, de winkel en blog Apostolic Clothing Company en de winkel ModestPop), als in Nederland (de winkels Warring Kleding, Rosedale Collections en College Style). De *modest fashion*-beweging speelt zich vooral online af, overigens meer in Amerika dan in Nederland. Daarom gebruik ik meer onderscheiden case studies in Amerika dan in Nederland waar de initiatieven rondom *modesty* in kleding minder gevarieerd zijn. Van deze case studies analyseer ik vooral de beelden, of beter:

de kleding die op de beelden te zien is. Het analysemodel is gebaseerd op elementen uit fashion studies en uit filmstudies. Dit doe ik door overeenkomsten en verschillen van de kleding samen te brengen in een schema. De cases worden in dit schema aan de hand van dezelfde criteria geanalyseerd, wat leidt tot een aantal kenmerken van *modesty* in hedendaagse christelijke gemeenschappen. De representatie van deze beelden is belangrijk, omdat ze zijn tot stand zijn gekomen binnen de ideologie van het christendom.

In het eerste hoofdstuk beschrijf ik achtereenvolgens *modesty* in zijn algemeenheid, *modesty* binnen het feministische discours en *modesty* binnen het christelijke discours. Hoofdstuk twee bevat de analyse van vier Amerikaanse en drie Nederlandse case studies. Uit deze analyse volgt een aantal kenmerken. In het derde hoofdstuk zal ik de resultaten van de analyse inbedden in het theoretisch kader verbanden leggen om ze te kunnen interpreteren. Op die manier hoop ik de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden.

HOOFDSTUK 1: MODESTY: ZEDIGHEID EN BESCHEIDENHEID

1.1 Algemene definiëring *modesty*

Modesty heeft volgens de Engelse vertaling, beschreven in de introductie, een tweeledige betekenis: zedigheid en bescheidenheid. De Britse psycholoog John Flügel stelt dat *modesty* één van de belangrijkste drijfveren is voor de mens om zich te kleden (1930/1950: 192). Daniel Miller bevestigt dit door aan *modesty* verschillende betekenissen toe te kennen die te maken hebben met verlangen. Enerzijds is er het zedigheidsaspect, waardoor seksueel verlangen begrensd moet worden en anderzijds is er het aspect van bescheidenheid, waardoor verlangen van niet-seksuele aard ingeperkt zou moeten worden (Miller 2013: 122, 124). Hier kan dus ook materieel verlangen mee worden bedoeld en zo resulteert *modesty* in bescheidenheid. Ook Wendy Shalit, auteur van het boek *A Return to Modesty: Discovering a Lost Virtue*, verklaart *modesty* als zowel zedigheid als bescheidenheid.

There are two different kinds of modesty, of course. There is, first, modesty in the sense of being humble. We say that monks who lead an ascetic existence lead a “modest life,” or that the person who says he doesn’t deserve a compliment is being “too modest.” Then there is sexual modesty, the kind we associate with the Medicean Venus or a Muslim woman’s *chador*. (Shalit 1999/2014: 89)

Shalits benaming is nederigheid, wat overeenkomt met bescheidenheid.

1.2 De oorsprong en ontwikkeling van *modesty* in de Westerse cultuur

De opkomst van *modesty* in de Westerse cultuur, die aan de basis staat van de variant die we in onze tijd kennen, valt volgens Flügel samen met de ineenstorting van het Grieks-Romeinse rijk en de ongeveer gelijktijdige doorbraak van het christendom. De nieuwe overheersers waren (meer) gekleed vanwege hun afkomst uit noordelijkere, koudere gebieden. Bovendien liggen semitische tradities met betrekking tot kleding ten grondslag aan de christelijke godsdienst, omdat het christendom voortkomt uit het jodendom. In het christendom wordt de ziel strikt van het lichaam gescheiden, omdat men ervan overtuigd is dat alle aandacht die het lichaam opeist nadelig is wat betreft de heiliging en redding van de ziel. Door het lichaam te bedekken wordt er zo min mogelijk aandacht gelegd op het lichamelijke en zoveel mogelijk op het spirituele. De mogelijkheid tot kleden resulteerde in meer variatie in kleding, waardoor degenen

die meer exhibitionistisch van aard waren en/of zich niet lieten leiden door christelijke opvattingen de kans kregen zich binnen deze kaders naakter of luxer te kleden dan de anderen. Flügel stelt daarom ook dat er volgens het christendom van na de val van het Grieks-Romeinse rijk al snel nieuwe kaders omtrent *modesty* nodig waren, omdat de aandacht tot op een bepaalde hoogte van het naakte lichaam naar kleding en uiterlijk vertoon verschoven werd, dat eveneens aards en dus niet geestelijk is. (1930/1950: 57) Bovendien heeft *modesty* zich binnen het christendom altijd op vrouwen gericht, wat ik zal uitwerken in hoofdstuk 1.4 'Modesty binnen het christelijke discours'.

Flügel beschouwt noch *modesty* noch fysieke bescherming als de voornaamste redenen voor de mens zich te kleden; decoratie daarentegen wel. Hij voert hiervoor als reden vanuit de antropologie aan dat er wel mensen naakt leven, maar geen enkele niet-gedecoreerd. (Flügel 1930/1950: 17) Volgens Fred Davis stelde Flügel, net als veel anderen, dat het ultieme doel van mode is dat de mens zichzelf seksueel aantrekkelijk maakt. Davis, echter, wil zo ver niet gaan. Wel stemt hij ermee in dat de seksuele aantrekking eeuwenlang een grote rol speelde in mode en vooral met betrekking tot vrouwenkleding en dat *modesty* daarom ook veelal vrouwen aanging. Dit werk ik in hoofdstuk 1.3 'Modesty binnen het feministische discours' verder uit. Bovendien ziet Flügel, evenals Davis, een bijzondere tegenstrijdigheid in kleding: enerzijds bestaat er bij de mens de drang om zijn/haar lichaam te laten zien (*display*) en anderzijds is er de drang om zich te bedekken (*modesty*) (Flügel 1930/1950: 63; Davis 1992: 82). Flügel verklaart dit door te benadrukken dat dit voortkomt uit het feit dat men rekening houdt met eigen gevoelens en die van anderen door een middenweg te kiezen tussen bedekken en tonen van het lichaam. (Flügel 1930/1950: 62, 63) Laura Hartman benadrukt dat *modesty* alles te maken heeft met empathie. Ze zegt hierover: "(...) modesty is essentially a compassionate gesture, a manifestation of neighbor-love" (Hartman 2015: 480).

Wanneer Flügel *modesty* definieert, onderscheidt hij twee zaken. Ten eerste is er de controle van het gedrag, in de zin van het zich in bedwang houden ten opzichte van dingen die als *immodest* worden beschouwd. Daarnaast benadert hij *modesty* als een emotie van schaamte of verlegenheid. Dit is volgens Flügel een poging van de psyche om ons lichaam te beschermen en ons te weerhouden van het tonen van (delen van het) lichaam. (Flügel 1930/1950: 191) Alhoewel het eerste kan uitvloeien in het tweede is dit onderscheid belangrijk. *Modesty* kan opgelegd zijn, maar het kan ook tot op zekere hoogte een natuurlijke uiting zijn van schaamte of verlegenheid. Ik ben me er terdege van bewust dat schaamte en verlegenheid sociaal-cultureel

geconstrueerd kunnen zijn, maar toch is, volgens socioloog Kurt Riezler, schaamte bij alle volken te vinden. Hij stelt in een onderzoek naar schaamte dat dit goed wordt geacht voor jongeren, jonge meisjes in het bijzonder, om het kind in ze te beschermen voor (onnatuurlijke) geslachtsrijpheid. Daarnaast speelt het, aldus Riezler, een rol bij de selectie van de eerste seksuele partner. (Riezler 1943: 461; Shalit 1999/2014: 103) Zoals schaamte en verlegenheid gedeeltelijk sociaal-cultureel geconstrueerd zijn, zo is het bedekken van het naakte lichaam en als uitvloeisel daarvan *modesty* ook een sociaal-culturele constructie. Flügel benadrukt dat *modesty* een secundaire uiting is tegen de primaire behoefte van mensen zichzelf te laten zien (Flügel 1930/1950: 18, 19) *Modesty* is in de eerste plaats dus niet natuurlijk, maar dat neemt niet weg dat bedekking en zelfs *modesty* voor een groot deel van de mensheid tot op zekere hoogte een tweede natuur geworden.

In haar eerder genoemde boek betoogt Shalit dat *modesty* tot op zekere hoogte natuurlijk is. Ze specificeert het fenomeen niet verder zoals Flügel dat wel deed, maar door zich te beroepen op Riezler stelt ze dat *modesty* in elk geval “universal, cross-cultural, and very old” lijkt (Shalit 1999/2014: 136). Daarnaast haalt Shalit Simone de Beauvoir aan die er in *The Second Sex* ook vanuit gaat dat een bepaalde mate van *modesty* natuurlijk is voor vrouwen, omdat zij een specifieke kwetsbaarheid hebben die ontbreekt bij mannen. De Beauvoir zegt hierover:

This [aggressive role] is one reason why modesty paralyses young men much less than young women; their aggressive role exposes them less to being gazed at; and if they are, then they do not fear being judged, for it is not inert qualities that their mistresses demand of them: it is rather their amorous potency and their skill at giving pleasure that will give rise to complexes; at least they can defend themselves and try to win their match. Woman does not have the option of transforming her flesh into will: when she stops hiding it, she gives it up without defences; (...) (De Beauvoir 1949/2011: 403).

Vrouwen hebben volgens De Beauvoir dus een zekere mate van *modesty* nodig om zich te beschermen tegen een geseksualiseerde blik. Dat de reden om gebruik te maken van *modesty* natuurlijk is (vrouwen kunnen zich vaak minder krachtig verdedigen in vergelijking met mannen), wil nog niet zeggen dat het een natuurlijk fenomeen is.

Modesty wordt veelal gezien als een manifestatie van religie (Michelman (1999/2005: 195; Woodhead 2013: xvii). Ook vandaag de dag is *modesty* nog steeds een uiting van religie, maar in een gesecculariseerde samenleving lijkt het niet de meerderheid van de Westerse

bevolking aan te gaan. Toch heeft elk mens in de Westerse maatschappij, gelovig of niet, met *modesty* te maken, of in elk geval met de tegenhanger ervan: *immodesty*. *Modesty* kan beargumenteerd worden vanuit religie, maar ook vanuit de ontwikkelingen in de maatschappij wat betreft de seksualisering van het (vrouwelijk) lichaam. Onze maatschappij wordt vandaag de dag overspoeld met afbeeldingen uit films, van televisie en vanuit de muziek waarin *immodesty* hoogtij viert (Michelman 1999/2005: 195). Susan Michelman haalt in het boek *The Meanings of Dress* het onderzoek 'Gender in Magazine Advertising: Skin Sells Best' van Mary Thompson aan. Thompson onderzocht het gebruik van seksuele kleding en naaktheid in tweeduizendzeven afbeeldingen van *Gentlemen's Quarterly* en *Vogue* tussen 1964 en 1994. Eén van haar bevindingen was dat er in die veertig jaar een toenemende hoeveelheid huid werd getoond in de afbeeldingen (Thompson 2000: 178). Wat beschouwd wordt en werd als *immodesty* werd steeds meer geaccepteerd en volgens Michelman is deze trend terug te zien in televisie, films, muziekindustrie en mode (Michelman 1999/2005: 195).

Voorals in Amerika is er de *modesty*-beweging die gesteund wordt door zowel gelovige als ongelovige vrouwen. Deze beweging neemt een vlucht op internet, ondanks de door de media gehypte *immodest* kledingstijl. In deze beweging vinden vrouwen van allerlei verschillende (religieuze) achtergronden elkaar, wat volgens Linda Woodhead een bewijs is dat religie zich ontwikkelt van een statisch gegeven naar een meer dynamisch geheel (2013: xvii).

1.3 Modesty binnen het feministische discours

Nadat ik een algemene introductie heb gegeven van *modesty*, zal ik *modesty* nu duiden binnen het feministische discours.

De eerder genoemde Davis stelt dat kleding mede wordt gebruikt om seksuele belangstelling op te wekken. Volgens hem is dit sinds de achttiende eeuw hoofdzakelijk toegeschreven aan vrouwenkleding. Bij mannenkleding is dit de laatste eeuwen veel minder aan de orde. (Davis 1992: 81; Flügel 1930/1950: 107) Deze ongelijkheid is opvallend. Hoewel binnen het feminisme gelijkheid van vrouw én man beoogd wordt, heeft *modesty* in kleding vandaag de dag ook vooral betrekking op vrouwen en vrouwenkleding. Daarom zal ik in dit hoofdstuk de aandacht vooral richten op *modesty* met betrekking tot vrouwen en hun kleding.

Volgens Rebecca Arnold werd door vrouwen in het begin van de twintigste eeuw de moderne rationaliteit ingewisseld voor een zogenaamde lossere moraal. (Arnold 2001: 66) Vrouwen waren niet langer bedeesd en zedig, maar gingen rebelleren tegen de gevestigde orde

en kozen er in de loop van de twintigste eeuw bewust voor zich te kleden met wat gezien werd als geërotiseerde kleding. Dit zorgde voor een duidelijker stereotypering van vrouwelijkheid als enerzijds *modest* en gecontroleerd en anderzijds juist geseksualiseerd en oncontroleerbaar. Mode heeft, volgens Arnold, in de vorige eeuw de mannelijke angst zichtbaar gemaakt die bestond ten opzichte van de veranderende rol van vrouwen en de vrouwelijke seksualiteit. (Arnold 2001: 63) Voor vrouwen in de twintigste eeuw was mode vooral een bevrijdende kracht, waardoor geen kledingstuk of kledingstijl langer ongepast of niet toegestaan was voor haar. Het was een manier om aandacht te trekken en vast te houden op een wijze die voorheen werd afgekeurd (Arnold 2001: 65).

Toch kwam er in de jaren zestig en zeventig ook kritiek vanuit het feminisme op vrouwen en hun veranderende kleedgedrag, omdat ze vrouwelijkheid en kleding op deze manier in verband brachten met genot en verleiding (Arnold 2001: 65). Linda Scott betoogt daarom ook dat vrouwen zich zo, in deze poging haar voorkomen te cultiveren, slachtoffer van mode maakten (Scott 2005: 1). Door te ontsnappen aan opgelegde regels met betrekking tot kleding en gedrag, profileerden vrouwen zich op een manier die seksisme in de hand zou kunnen werken.

Mode, als cultureel verschijnsel, gaat binnen het feministische discours gepaard met een zekere ambivalentie. Volgens Elizabeth Wilson (1985), die schrijft na de tweede feministische golf, is er enerzijds de totale afwijzing van elke vorm van cultuur die seksistische ideeën en afbeeldingen van vrouwen en vrouwelijkheid reproduceert en alles wat ook maar in het kleinste detail raakt aan geweld en pornografie. Anderzijds is er het liberalisme dat het elitair vindt om populaire vormen van cultuur, zoals mode, af te doen als pulp, wanneer vrouwen er zelf van genieten. (Wilson 1985/2003: 230) Deze ambivalentie heeft niet alleen betrekking op mode, maar ook op het fenomeen *modesty*. Enerzijds zou er gesteld kunnen worden dat *modesty* een anti-feministisch verschijnsel is, omdat het het (vrouwelijk) lichaam als verleidelijk beschouwt. Anderzijds kan *modesty* als een pro-feministisch gegeven benaderd worden, omdat het ingaat tegen vrouwen als seksueel object. Door niet hun lichamen bloot te geven kunnen vrouwen zich anders profileren dan louter een vrouw te zijn. Deze tweeledigheid van mode en daarmee van *modesty* bevestigt Linda Scott wanneer ze het volgende schrijft:

The “founding feminists” of the nineteenth century sniped at each other for being too fashionable or too ascetic, too sexy or too prim, too vain or too careless. (...) Fifty years later

Second Wave feminists insisted “liberated women” stop wearing makeup and shaving their legs, a demand that polarized recruits and alienated many from the movement” (Scott 2005: 1).

Wilson verklaart deze strijd als volgt: de argumenten omtrent populaire cultuur, dus ook mode, bevinden zich tussen moralisme en hedonisme en deze twee kampen kunnen moeilijk tot een consensus komen. De producten in de populaire cultuur worden ofwel afgedaan als een mannelijke ideologie, ofwel opgehemeld als bron van plezier dat het gebruik ervan rechtvaardigt. (Wilson 1985/2003: 232) Ze noemt mode: “the thesis is that fashion is oppressive, the antithesis that we find it pleasurable; again no synthesis is possible” (Wilson 1985/2003: 232). Tegelijkertijd is ze ervan overtuigd dat er ergens een middenweg moet zijn; ze vervolgt:

“The best we can then do, according to this scenario, is to try to find some form of reasonably attractive dress that will avoid the worst pitfalls of extravagance, self-objectification and snobbery, while avoiding also becoming ‘platform women in dingy black’” (Wilson 1985/2003: 232).

Hoewel Wilson dit dilemma in de jaren tachtig van de vorige eeuw beschrijft, is het nog steeds zeer actueel. Consensus lijkt nog niet dichterbij gekomen te zijn en vrouwen worden, dankzij media en reclame, niet minder als object gezien (Roberts & Zurbriggen 2013: 3). Enerzijds illustreert de toename van *immodesty* in reclame en media de seksuele vrijheid van vrouwen, anderzijds is hierdoor het vrouwbeeld zeer vertekend geworden, zoals Thompson (2000) in haar onderzoek bevestigt:

Seeing the world through advertisements does not necessarily induce direct changes in how men and women look in everyday life, but it does shape how individuals *think* men and women can and should look. (Thompson 2000: 178)

Dit vertekende vrouwbeeld beschrijven Tomi-Ann Roberts en Eileen Zurbriggen ook in één van hun bijdragen aan het boek *The Sexualization of Girls and Girlhood: Causes, Consequences, and Resistance* over de seksualisering en de pornificatie van het vrouwelijk lichaam in de hedendaagse beeldcultuur. Ze stellen dat gezonde seksualiteit wordt gekarakteriseerd door intimiteit, verbinding en gedeeld genot en wederzijds respect tussen twee toestemmende

partners. Daar tegenover staat de seksualisering (Roberts & Zurbriggen 2013: 4), die ervoor zorgt dat 'sexy' synoniem geworden is aan vrouwelijk in de media en reclamewereld. Volgens Ariel Levy, die wordt aangehaald in het werk van Roberts en Zurbriggen, worden vrouwen getoond op een manier die ten dienste staat van jongens en mannen, voyeurisme en performance (Roberts & Zurbriggen 2013: 5). Vrouwen worden volgens de auteur dus gereduceerd tot wat afstamt van de 'stripping-scene'. Opnieuw wordt Levy aangehaald: "What was once regarded as a *type* of sexual expression, Levy (2005) writes, is now viewed *as* feminine sexuality" (geciteerd in Roberts & Zurbriggen 2013: 5, 6).

De eerder genoemde Shalit noemt deze reductie van vrouwelijke seksualiteit "normalization of pornography" (1999/2014: 54-59). Michelman beweert dat volgens de conservatievere Shalit het hedendaagse debat omtrent de seksualisering van het (vrouwelijk) lichaam zich beweegt tussen enerzijds conservatieve censuur en anderzijds vrijdenkenden, waarvan de 'gewone' mannen en vrouwen de dupe zijn, zonder dat er een oplossing geboden wordt. Voor Shalit is de hedendaagse losse seksuele moraal en als gevolg daarvan *immodesty* in kleding, de kern van het probleem. (Michelman 1999/2005: 211) Zij pleit daarom ook voor de heruitvinding van *modesty*, waardoor de objectificering en seksualisering van het vrouwelijk lichaam een halt toegeroepen zou kunnen worden. Ten onrechte wordt volgens Shalit *modesty* afgeschreven als iets uit vervlogen tijden:

So here is the great irony: modesty in dress, which today is considered evidence of being 'hung up' about sex, actually permits women precisely not to be hung up about sex. [...] It gives me the freedom to think about things other than *Do I look OK?! (Shalit 1999/2014: 78).*

Na het publiceren van haar boek in 1999 kreeg Shalit een stortvloed van commentaar over zich heen, ook van gevestigde feministen die Shalit ervan beschuldigden dat vrouwen met dit boek terug bij af waren (1999/2014: xiv). Shalit verwijt op haar beurt vooral de lossere seksuele moraal die voortkomt uit het feminisme van de jaren zestig waarin *modesty* zeer ondergewaardeerd is. Volgens haar bewerkstelligde die moraal uiteindelijk het tegenovergestelde dan bedoeld was. Door middel van seksuele vrijheid ontdoen vrouwen zich van de rol van 'moeder' en 'vrouw van'. Dat zou een bevrijding moeten betekenen en niet (opnieuw) een zekere gevangenis. (Shalit 1999/2014: 137) *Modesty* is volgens Shalit, in overeenstemming met Flügel, Riezler en De Beauvoir, tot op een zekere hoogte natuurlijk en het zou volgens haar daarom een tegengeluid kunnen zijn voor de doorgeslagen seksualisering van het (vrouwelijk) lichaam. Ze zegt hierover:

“It is a respect for this ‘power within’ that once made it impossible for men to view women merely as sexual objects” (Shalit 1999/2014: 104). Daarnaast zou *modesty* tegengewicht kunnen bieden aan de norm die aan lichamen wordt gesteld in de hedendaagse beeldcultuur, waarin veel naakt te zien is. De Duitse filosoof Thorsten Botz-Bornstein stelt dat deze norm een steeds onrealistischer lichaamsbeeld en niet langer de gezonde en natuurlijke staat van het lichaam presenteert (2015: xi). Ook Roberts en Zurbriggen benoemen deze norm waaraan het lichaam moet voldoen en beroepen zich daarin op Naomi Wolf en haar boek *The beauty myth* (1991) als ze zeggen dat deze norm nagenoeg niet te bereiken is (Roberts & Zurbriggen 2013: 8). Dit verwrongen beeld oefent een hoge druk uit op jongeren dat resulteert in een laag zelfbeeld en een toename van eetstoornissen (Tarlo 2010: 65). Ook voor dit gegeven zou *modesty* een tegengeluid kunnen bieden, zodat de nadruk minder komt te liggen op het lichaam en uiterlijk. Vrouwen zijn er vooralsnog, door een steeds lossere seksuele moraal te hanteren, niet in geslaagd zich te ontworstelen aan de seksualisering van hun lichamen en de macht hierover te heroveren. Door het deels nieuwe pad van *modesty* in te slaan zou deze herovering wellicht weer een kans kunnen krijgen.

Opmerkelijk is dat Shalit en Hartman de enigen zijn die *modesty* uit het verdomhoekje willen halen en het actueel maken in de strijd tegen de seksualisering van het (vrouwelijk) lichaam. Tegelijk werpt het opnieuw benadrukken van *modesty* een vraagstuk op, namelijk: wie bepaalt wat *modest* is en wie bepaalt wat ongepast of *immodest* is (Arnold 2001: 68)?

1.4 Modesty binnen het christelijke discours

Nu ik het feministische discours het geschetst, heb ik laten zien dat de combinatie van mode en *modesty* een relevant onderwerp van discussie is. Het andere discours dat ik wil bespreken is het christendom.

De oorsprong van *modesty* binnen het christelijk discours is terug te voeren naar het eerste Bijbelboek Genesis. In Genesis staat onder andere het verhaal beschreven van de schepping van de aarde en de mens. Er staat duidelijk vermeld in het tweede hoofdstuk: “En zij waren beiden naakt, Adam en zijn vrouw, maar zij schaamden zich niet” (Genesis 2: 25). Het volgende hoofdstuk bevat de geschiedenis van de zondeval. Doordat Eva haar man Adam verleidde om van een verboden boom te eten en hem zo aanzette tot zonde “werden de ogen van beiden geopend en zij merkten dat zij naakt waren. Zij vlochten vijgenbladeren samen en maakten voor zichzelf schorten” (Genesis 3:7). Volgens Botz-Bornstein is bij elke

abrahamitische religie (jodendom, christendom en islam) dit de oorzaak waarom vrouwen, met Eva als eerste vertegenwoordiger, verantwoordelijk worden gehouden voor verleiding. Het bedekken van het lichaam is volgens hem een bedekking van Eva's corrupte natuur en haar verleidelijke lichaam. (Botz-Bornstein 2015: 103) Vervolgens concludeert hij dat daarom elk gevoel van schaamte een cultureel-religieuze grondslag heeft en dat in deze context een vrouw altijd beoordeeld wordt op de erfzonde, die zijn oorsprong vond in Eva (Botz-Bornstein 2015: 104). Het eerder aangehaalde sociologische onderzoek naar schaamte van Riezler bewijst mijns inziens hiervan het tegendeel, omdat hij benadrukt dat elke man of vrouw in elke bevolkingsgroep een zeker gevoel van schaamte kent, ook die geen abrahamitische godsdienst aanhangen (Riezler 1943: 461).

Saba Al Mahadin en Peter Burns stellen dat in het christendom de bedekking van vrouwen niet alleen slaat op haar zondige aard, maar ook op haar onderdanigheid aan de man, "(...) omdat hij het beeld en de heerlijkheid van God is" (1 Korinthe 11: 7, 8), Eva is namelijk bij de schepping tot Adams gezelschap en uit één van zijn ribben gecreëerd (Al Mahadin & Burns 2007: 147). In teksten die het geciteerde Bijbelvers opvolgen is te lezen dat de vrouw om die reden haar hoofd moet bedekken. Er staat niet bij met wat, maar christenen in Nederland hebben dit nieuwtestamentische Bijbelgedeelte jarenlang opgevat door vrouwen (vooral in de kerk) een hoed te laten dragen (1 Korinthe 11: 9-16; De Leeuw 2012: 126, 127). Het wel of niet dragen van een hoofddeksel voor een vrouw in Nederlandse kerken heeft binnen veel christelijke gemeenschappen tot discussies geleid. Geschillen op dit vlak gaan ook over broeken voor vrouwen, haardracht, lichaamsversiering (zoals oorbellen) voor beide geslachten, spijkerstof bij plechtige gelegenheden voor beide geslachten, etc. Meningsverschillen omtrent (deze) uiterlijke zaken binnen het christendom zijn zeker niet van de laatste jaren, zo valt te concluderen uit het boek *Alles Flink Dicht* van Kitty de Leeuw, waarin zij het christendom in Nederland van 1914 tot 1970 beschrijft (2012: 119-126). Opvallend bij de discussie omtrent spijkerstof is dat een materiaal ook te *modest* kan zijn. Spijkerstof was lang een stof voor werklieden en dus werd een kledingstuk van deze stof in de kerk of tijdens een andere plechtige gelegenheid als te informeel of niet-respectvol geacht. (Miller 2013: 128)

Modesty binnen christelijke bevolkingsgroepen is tot stand gekomen met als doel een als verkeerd opgevatte vorm van aandacht te voorkomen en een vorm van goede aandacht aan te trekken (Miller 2013: 124). Hoewel dit de oorspronkelijke bedoeling was, is dit niet altijd de uitwerking in onze tijd. Orthodox-christelijken vallen soms juist extra op in het straatbeeld en

dat extra opvallen van religieuzen is volgens Daniel Miller het tegenovergestelde van het beoogde als het gaat om kleding die *modest* is. Hij beschrijft dit als volgt:

Islamic women in hijab or orthodox Jewish women wearing black ankle-length skirts in the middle of summer could hardly look more conspicuous on the streets of London. It is almost impossible not to stare at them, which one might think is the exact opposite of the ideal of being modest (Miller 2013: 124).

Hoewel Miller hier islamitische en joodse vrouwen beschrijft, is dit ook van toepassing op orthodox-protestantse vrouwen en hun kledingstijl, die veelal ook eerder de aandacht trekt dan aandacht voorkomt. De distantie in hun kleding ten opzichte van de samenleving wordt binnen de christelijk-religieuze groepering zelf als iets vrooms gezien. ‘Wel in de wereld, maar niet van de wereld’ is een veel gehoord gezegde binnen de orthodox-christelijke groeperingen, gebaseerd op de Bijbelse geschiedenis van Abraham (bijv. Genesis 17: 8) en op de tekst “en wordt deze wereld niet gelijkvormig” (Romeinen 12: 2a). Hiermee wordt benadrukt dat deze groeperingen zich duidelijk zichtbaar moeten onderscheiden van de ongelovigen. Dit zichtbare onderscheid komt onder andere tot uiting in kleding die *modest* moet zijn.

Modesty in kleding werpt een tegenstrijdigheid op. Een groepering die zich namelijk onderscheidt ten opzichte van de norm, sluit daarmee het niet aangesloten deel buiten. Miller noemt als voorbeeld de Amish in Noord-Amerika, maar ook op orthodox-protestanten in Nederland is dit toepasbaar. Door deze vorm van afzondering voorziet de groep zich van een herkenbaar imago ten opzichte van buitenstaanders. Juist dit herkenbare imago is problematisch als men zich vanuit het oogpunt van *modesty* op deze wijze kleedt, want het betekent dat deze groep “become[s] recognised rather than invisible” (Miller 2013: 125). Enerzijds streven deze groepen tot op een zekere hoogte naar een vorm van *immodesty*. (Miller 2013: 125) Anderzijds wordt er een groepsidentiteit gecreëerd. Afwijken van de norm is afwijken van de groep waartoe een gelovige behoort, dus binnen deze groep is het belangrijk dat men niet opvalt. Dit streven naar onopvallendheid kan worden geduid als een vorm van bescheidenheid en dus van *modesty*.

Onopvallendheid en herkenbaarheid voor buitenstaanders staan tegenover elkaar, zo bevestigt de socioloog Georg Simmel. Hij beschrijft in het artikel ‘Fashion’ (1904) mode aan de hand van verschillende min of meer tegengestelde principes zoals individu versus groep. Wanneer een individu zich voor het eerst onderscheidt van de groep, bijvoorbeeld volgens de normen van de groep *immodest*, kan dit een gevoel van schaamte en negativiteit oproepen bij

het individu (Simmel 1904: 548, 553). Simmel zegt hierover: “All such norms do not assume positive importance for the individual until he begins to depart from them” (Simmel 1904: 548). Pas vanaf het moment dat een individu geen onderdeel meer uitmaakt van de groep krijgt onderscheiding en variatie een positieve betekenis, maar zo lang de gelovige bij de groep wil blijven horen dus veel minder.

De eerder beschreven herkenbaarheid van *modesty* in de (orthodox-) christelijke kledingstijl kan opgevat worden als een vorm van antimode die de groepsidentiteit mede bepaalt. Deze groepsidentiteit kan volgens Davis onder andere resulteren in trots met betrekking tot zaken die in de dominante cultuur worden gedenigreed (Davis 1992: 180). Toch begint deze trots met betrekking tot antimode bij veel christelijke jongeren weg te ebben of is deze niet langer aanwezig, omdat christenen steeds minder herkenbaar worden. Davis beschrijft dat er binnen zo’n groep identificatieproblemen kunnen ontstaan met de ideologische insteek van de onderscheidende antimode (Davis 1992: 182). Dit heeft vooral betrekking op de meisjes en vrouwen, omdat de regels omtrent *modesty* vooral hen aangaan. Orthodox-christelijke jongeren zijn steeds minder goed te herkennen in het straatbeeld, maar vallen des te meer op binnen de eigen gemeenschap. Dit kan iets zeggen over de verminderde religiositeit de Nederlandse bevolking en van jongere generaties (CBS 2015: 11), maar dat hoeft niet zo nauw met elkaar in verband te staan. In ieder geval betekent het dat hun overtuiging minder sterk tot uiting komt in hun kleding door middel van *modesty*. Het kan ook zo zijn dat antimode vandaag de dag nauwelijks als zodanig te herkennen is in wat Davis noemt “today’s cacaphony of acceptable fashions” (Davis 1992: 183). Onderscheiden door middel van ingetogen en zedige kleding heeft mogelijk voor jongeren in christelijke gemeenschappen zijn kracht verloren en profileren zij ‘wel in de wereld, maar niet van de wereld’ op een andere manier dan hun ouders en grootouders.

Jane Cameron bevestigt dit: “Most of the clothes and styling that I saw on Christian modest fashion blogs were sourced from the high street or were thrift store finds” (Cameron 2013: 142). Dit gaat ook op voor gematigde christenen in Nederland, maar orthodox-gelovigen zijn ook in Nederland soms nog duidelijk te herkennen aan hun ingetogen en zedige kleding. Cameron noemt ook de *modest fashion blogs*, waar ik in het volgende hoofdstuk bij stil zal staan. Deze bloggers, die zich vooral bevinden in Amerika, kiezen bewust modieuze kleding op basis van *modesty*. Mijn overtuiging is echter dat veel Nederlandse christelijke consumenten niet zo bewust op deze basis hun kleding kiezen, maar zich meer laten leiden door de mate van *modesty*

in de mode van het moment. Toch zijn er ook in Nederland kledingwinkels voor met name orthodox-protestantse vrouwen, waar kleding verkocht wordt die aan hun standaard voor *modesty* voldoet (o.a. College Style, Warring en Rosedale Collections).

In dit hoofdstuk heb ik *modesty* in zijn algemeenheid en aan de hand van het feministische en het christelijke discours geduid. Daaruit is gebleken dat *modesty* een dubbele betekenis heeft, namelijk zedigheid en bescheidenheid. Daarnaast gaat *modesty*, zowel binnen als buiten het christendom, vooral vrouwen aan. Binnen het feministische discours is *modesty* veelal belicht vanuit een negatieve invalshoek, omdat het vrouwen seksualiseerde. Toch blijkt dat *modesty* in de huidige tijd en wat betreft de hedendaagse beeldcultuur een feministisch gegeven kan zijn, omdat het ook kan voorkomen dat vrouwen geseksualiseerd worden. Binnen het christelijke discours wordt *modesty* gezien als iets dat het verleidelijke in vrouwen bedekte en daarnaast haar onderdanigheid aan mannen aangaf. In de huidige tijd blijkt dat vooral orthodox-gelovigen zich nog onderscheiden wat betreft *modesty* en dat dit bepalend is voor hun groepsidentiteit. Gematigden daarentegen passen zich meer en meer aan, aan de mate van *modesty* in de mode van het moment.

In het volgende hoofdstuk zal ik verschillende cases met betrekking tot *modesty* analyseren. Uit deze analyse zullen verschillende elementen volgen waaraan *modesty* in kleding mogelijk te herkennen is.

HOOFDSTUK 2: CASE STUDIES EN KENMERKEN

In dit hoofdstuk baken ik het corpus van mijn onderzoek af door het kiezen van cases. Omdat ik in dit onderzoek het accent leg op *modesty* in christelijke gemeenschappen vandaag de dag ben ik op zoek gegaan naar case studies die het onderzoek kunnen voorzien van kenmerken waaraan hedendaagse *modesty* binnen deze groep voldoet. De case studies komen enerzijds uit meer gematigde Amerikaanse hoek en anderzijds uit de orthodox-protestants Nederlandse hoek. Op het eerste gezicht lijken dit uiteenlopende gevallen, maar hieronder verduidelijk ik waarom deze toch te vergelijken zijn. Bij het kiezen van case studies viel mij op dat er in Amerika, in tegenstelling tot het meer geseculariseerde Nederland, een christelijke *modesty* beweging te vinden is binnen meer gematigde groepen en het meer algemene christendom. Deze *modesty* initiatieven variëren van blogs, winkels en organisaties met een duidelijk religieuze basis¹ tot winkels zonder deze duidelijke ideologische inslag^{2,3}. In Nederland is het verschijnsel *modesty* onder meer gematigde christenen niet zo duidelijk terug te vinden en lijkt dit, omdat er geen concrete voorbeelden te vinden zijn, niet een bewust onderwerp van discussie. Uit ervaring weet ik dat er in Nederland binnen de orthodox-protestantse groeperingen wel initiatieven zijn ontstaan op het gebied van mode, zoals kledingwinkels die een assortiment aanbieden waarin rekening gehouden wordt met de *modesty* eisen van die consument. Ook zijn er van deze denominatie Amerikaanse, Canadese, Zuid-Afrikaanse en Nieuw-Zeelandse lichten te vinden (Gereformeerde Gemeenten 2016; Oud Gereformeerde Gemeenten 2016). Doordat men in het buitenland bij dezelfde kerken is aangesloten als in Nederland, kan ervan uitgegaan worden dat binnen de buitenlandse groeperingen ongeveer dezelfde regels omtrent kleding gehanteerd worden als in de Nederlandse versies hiervan. Bij buitenlandse orthodox-protestanten laat ik Mennonieten en Amish buiten beschouwing, omdat ze zich kleden in achttiende-eeuwse stijl. Om diezelfde reden laat ik ook klederdracht in Nederland buiten beschouwing. Voor de analyse van de cases gebruik ik een analysemodel is gebaseerd op elementen uit fashion studies en uit filmstudies (zie bijlage I). In dit schema breng ik

¹ Bijvoorbeeld: blog Downtown Demure; organisatie Pure Fashion; winkel Apostolic Clothing Company; winkel en blog ModestPop

² Bijvoorbeeld: winkel Hot Commodesty; winkel en blog ModCloth; winkel en blog ModLi

³ Ook is een soortgelijke *modesty* beweging terug te zien binnen de moslimgemeenschap, zoals Emma Tarlo (2010) beschrijft. Omdat ik me in dit onderzoek richt op *modesty* binnen het christendom, zal ik de aandacht niet leggen op de *modesty* beweging in de islam.

overeenkomsten en verschillen van de kleding samen. De cases worden aan de hand van dezelfde criteria geanalyseerd, wat leidt tot een aantal kenmerken van *modesty* in hedendaagse christelijke gemeenschappen. Ook neem ik in de analyse de representatie van de beelden mee, omdat ze tot zijn stand gekomen binnen de context van het christendom.

2.1 Case study 1: Downtown Demure⁴

De modeblog 'Downtown Demure' is opgericht door de Afro-Amerikaanse Liz Roy die zich op een bepaald moment bekeerde tot het christendom. Sinds ze haar leven toewijdt aan God, is haar kledingstijl veranderd. Onder het kopje 'About' stelt ze zich voor en daar citeert ze een Bijbeltekst van Petrus. Deze tekst komt neer op dat men geen nadruk moet leggen op en waarde moet hechten aan uiterlijke versiering, maar dat voor God alleen de binnenkant belangrijk is (1 Petrus 3: 3,4). Een modeblog beginnen lijkt dan niet het meest logische gevolg en om dit te kunnen rechtvaardigen schrijft ze over mode in combinatie met haar geloof en allerlei onderwerpen die aan deze twee thema's verbonden zijn.

Bij het analyseren van haar outfits valt een aantal zaken op. De kleding is in alle gevallen (hoog)gesloten, de benen zijn minimaal tot de knieën bedekt, de armen kunnen onbedekt zijn, maar de schouders worden wel verhuld. Doorschijnende stoffen worden alleen zichtbaar gedragen op lichaamsdelen die ze ook onbedekt toont. Verder draagt deze blogster in geen outfit een geheel aangesloten broek, alhoewel deze op sommige lichaamsdelen wel strak zit, en geen zeer nauwsluitende jurken rokken of shirts. Wel volgen de outfits veelal de lijnen van het lichaam (afbeelding 2.1.1 en 2.1.2). Veel kleding is uitbundig in kleur of prints en wordt daarnaast in de meeste gevallen gecombineerd met hooggehakt schoeisel. In de andere gevallen draagt ze een platte schoen die geen sneaker is. Make-up is niet duidelijk zichtbaar aanwezig, sieraden zijn niet erg opvallend en het halflange haar is veelal los en alledaags gedragen. Door de luxe uitstraling van sommige van deze aspecten kan de bezoeker van de blog bijna vergeten dat het hier om een *modest fashion* blog gaat en niet om een normale modeblog (afbeelding 2.1.3).

Ook schreef Roy een artikel over *modesty* in sportkleding, waar de nadruk wordt gelegd op andere punten: geen leggings, maar wijde broeken die tenminste tot de knie komen, shorts alleen in combinatie met een legging eronder, shirts moet lang zijn. Ook heeft ze het op haar blog over zwemkleding. De traditionele variant hiervan vindt ze niet *modest*, daarom draagt ze

⁴ <http://downtowndemure.com>

zelf een alternatief (afbeelding 2.1.4) en geeft ze tips aan de lezer: koop een zwempak van *modest fashion* verkopers, omdat deze meer bedekkend zijn; draag een UV-zwemshirt met een mannenzwemshort; draag een zwemrok (en daar iets onder); draag een zwempak met een lang en wijd bovenkledingstuk.

Roy verwoordt haar doelen van haar blog als volgt: “encourage women of all ages to live boldly for Christ and dress modestly (yet stylishly!)”. De toevoeging tussen haakjes is belangrijk. Als ze dat zou weglaten zou men niet verwachten bij het openen van de blog afbeeldingen te zien waar luxe en elegantie de boventoon voeren. Daarom werpt haar kleding een tegenstrijdigheid op met *modesty*. De foto's zijn tot op zekere hoogte zedig, maar ook daar is iets tegenin te brengen. De kleding bedekt Roys hele lichaam, maar volgt tegelijk de lijnen van Roys lichaam en legt het accent vaak in de taille. Daardoor vestigt de kleding de aandacht juist op haar vormen. Daarnaast is er niet zonder meer sprake van bescheidenheid, want de felle kleuren en opvallende prints van de kleding en de gelijkheid van de foto's stellen juist het uiterlijk van deze vrouw in het middelpunt.

2.2 Case study 2: Pure Fashion⁵

Pure Fashion is een op het christelijk geloof gebaseerd onderwijsprogramma op het gebied van etiquette voor meisjes in de leeftijd van veertien tot achttien jaar. De meisjes die zich aanmelden voor het programma (“a character formation program”) worden getraind in het (opnieuw) ontdekken van hun ‘aangeboren waarden’ en hun ‘authentieke vrouwelijkheid’. Enerzijds klinkt dit positief: de meisjes leren zich te focussen op wie ze zijn in plaats van op hoe ze er uit zien. Anderzijds is dit ook problematisch. Ten eerste is dit programma alleen voor meisjes en niet voor jongens: meisjes hebben deze training blijkbaar meer nodig dan jongens. Ten tweede lijkt het ontdekken van authentieke vrouwelijkheid te impliceren dat er iets bestaat als ‘typisch vrouwelijk’ en zo lijkt deze organisatie vanuit een essentialistisch oogpunt te opereren. Dit wordt nog eens bevestigd in een introductie van het trainingsprogramma: “In addition, the young women will be taught how to sit, stand, and walk with grace and elegance as we realize that sometimes our actions speak louder than our words”. De meisjes wordt dus ook geleerd hoe volgens de organisatie een vrouw zich beweegt en gedraagt.

De organisatie beschrijft het doel van het programma als volgt:

⁵ <http://www.purefashion.com>

Pure Fashion is a character formation program that enhances not only a young woman's external appearance, but more importantly, her interior beauty and balanced self confidence.

Volgens de organisatie ligt de nadruk op de binnenkant van de mens en niet op de buitenkant. In deze nadruk ligt een ambivalentie: het zou moeten gaan om het innerlijk van de dames, terwijl de site is overladen met tips die betrekking hebben op het uiterlijk. Het doel van het programma (schoonheid en een gebalanceerd zelfvertrouwen) wordt volgens Pure Fashion mede bereikt door middel van een bepaalde kijk op mode en uiterlijk. Aandacht trekken door middel van het uiterlijk wordt afgekeurd, maar de tegenhanger hiervan, aangeboden door Pure Fashion, is aandacht trekken door middel van het innerlijk dat tot uiting komt in het uiterlijk. De training van de meisjes duurt zeven maanden, waarin ze moeten veranderen van meisjes in jonge dames, waarbij ze uiteindelijk geacht worden kritisch na te denken over de manier waarop ze zichzelf aan de wereld presenteren.

De deelnemers van het programma worden 'Pure Fashion Models' genoemd. Ze worden dus gezien als modellen, maar onder het tabblad 'Modesty Guidelines' wordt erbij gezegd dat ze meer zijn dan modellen in mode, en wel rolmodellen voor andere meisjes en vrouwen, omdat het niet alleen gaat om stijlvolle en leuke kleding, maar ook om *modesty*. Het programma wordt afgesloten met een soort modeshow waarbij de dames in de schijnwerpers worden gezet en daarbij laten zien wat ze geleerd hebben in het programma, hoe tegengesteld aan *modesty* ook (afbeelding 2.2.1 en 2.2.2). Als advies wat betreft die show geeft de site: "The brighter the better is a good rule for runway clothing". Voor alledaagse kleding laat Pure Fashion, wat kleur en prints betreft, advies achterwege. Wel lijkt dit advies een grens te trekken: dit advies is geldig voor de kleding in de show, maar niet voor alledaagse kleding. Deze grens zou in lijn zijn met wat de organisatie acht te bereiken: denk na over welke aandacht je trekt en op welke manier je dat doet, maar behoud je waardigheid als dame.

Ook zijn op de site, onder het eerder genoemde tabblad 'Modesty Guidelines', voorschriften te vinden waaraan de kleding van een Pure Fashion Model moet voldoen. Als algemene regel staat er genoemd dat de dames in kleding rekening moeten houden met hun persoonlijke waardigheid. Dit wordt verder gespecificeerd met modeadviezen over shirts, broeken, rokken, jurken en schoenen (afbeelding 2.2.3). Bij shirts komen de regels neer op: geen ontblote schouders, geen decolleté, geen ontblote rug, geen doorschijnende stoffen. Bij broeken zijn de regels: aangesloten is mogelijk, maar niet te strak bij de billen of dijen, een korte broek moet de minimale lengte hebben tot aan de middelvinger bij gestrekte armen en handen

langs het lijf. Bij een rok moet er gelet worden op dat de stof niet doorschijnt en dat de minimale lengte vier vingers boven de knieschijf is. Voor de bovenkant van de jurk gelden dezelfde regels als voor shirts, met de toevoeging dat de bandjes minimaal 5 centimeter breed moeten zijn. Op een andere plaats op de site wordt geadviseerd jurkjes niet mouwloos te dragen. Als dit wel het geval is dan wordt een combinatie met een vestje of omslagdoek geadviseerd. Wat betreft aansluiting van kleding adviseert Pure Fashion dat het kledingstuk met twee vingers van de huid omhoog te tillen moet zijn. Een algemeen advies van Pure Fashion is verder dat onderkleding nooit bovenkleding moet zijn. Bij schoenen wordt er benadrukt dat ook schoenen een boodschap uitstralen en dat dames dus moeten opletten dat schoeisel elegantie en klasse uitstraalt en niet iets erotisch. Over make-up, haardracht en sieraden wordt, opmerkelijk genoeg, niets benoemd. Wel is er een fotoserie op de site te zien van een 'Hair and Makeup Day'. Daar is te zien dat make-up en haardracht niet erg opvallend zijn (afbeelding 2.2.4). Pure Fashion geeft advies wat betreft zwemkleding: zwemkleding uit één stuk, gecombineerd met een lang en wijd bovenkledingstuk, om het compleet prijsgeven van lichamen te voorkomen.

De organisatie wil door middel van het benadrukken van *modesty* tegengewicht bieden aan het geseksualiseerde beeld van vrouwen binnen de mode en verbindt dit aan de christelijke levensvisie.

2.3 Case study 3: Apostolic Clothing Company⁶

Het idee om de Amerikaanse winkel Apostolic Clothing Company te starten ontsproot in 2010. Vanuit de site wordt niet duidelijk wie dit heeft opgestart. Een link naar de blog werkt niet, maar onderaan de homepage kan de bezoeker toch toegang krijgen tot de artikelen van de blog. Het blijkt een 'verzamelblog' met vooral een ideologische insteek, waarin verschillende auteurs en oprichters van eigen blogs over verschillende (religieuze) onderwerpen schrijven. Het idee achter Apostolic Clothing Company was om verschillende *modesty* initiatieven met betrekking tot kleding bijeen te brengen en dat is werkelijkheid geworden. De meeste van de aangesloten organisaties en bedrijven hebben een religieuze basis van verschillende denominaties: hun achtergrond ligt in Pinkster-, Apostolische en Joodse bewegingen.

Bij het openen van de site wordt meteen duidelijk dat de modellen zeer verschillend zijn in zowel leeftijd, omvang en huidskleur (afbeelding 2.3.1). Ook zijn de foto's vaak op verschillende manieren uitgevoerd: de belichting, scherpste, kleur en retouchering van de foto's

⁶ <http://apostolicclothing.com>

komt niet overeen. Dit zou enerzijds verklaard kunnen worden doordat deze winkel een verzameling is van verschillende bedrijven en organisaties, anderzijds zou dit een kenmerk kunnen zijn van wat amateuristische fotografie of een combinatie van deze twee.

De kleding bedekt het gehele lichaam vanaf halverwege de bovenarmen en de hooggesloten hals tot onder de knie. In de collectie zijn geen kledingstukken met doorschijnende stoffen te koop, wel is er kleding van spijkerstof aan te schaffen. Door de achtergrond van de winkel en de mate van bedekking is het opmerkelijk dat, vooral in het geval van tops, er variatie is tussen zeer strak en zeer loszittend (afbeelding 2.3.2 en 2.3.3). De meeste loszittende kleding betreft de tops. Deze zijn in sommige gevallen ook zeer lang: tot over de heupen. Verder wordt vooral de taille geaccentueerd. Door de combinatie van lange tops met behoorlijk lange rokken geven sommige outfits een zeer gelaagde indruk, hoewel dit niet zonder meer zo is: er wordt in de meeste sets maar een enkele laag kleding gedragen. De kleuren van de kleding zijn gevarieerd, maar deze worden vaak gecombineerd met donkere kleuren. De prints op de kleding bestaan vooral uit bloemen, strepen en stippen en zijn op een eenvoudige manier verwerkt in de stoffen. Opvallend aan het aanbod is dat de vrouwen die hier winkelen geen pantalons kunnen kopen. Daarnaast is opmerkelijk dat er een tabblad is genaamd 'skirt extenders': er is op dit moment niets te koop, maar blijkbaar was er de mogelijkheid om iets te kopen waarmee een rok verlengd wordt. Het haar van de modellen is vaak krullend en los gedragen of opgestoken in een knot. De modellen dragen, met een enkele uitzondering, hakken, weinig sieraden en ook make-up is vaak duidelijk afwezig (afbeelding 2.3.4). Wetende dat dit een webshop is met als uitgangspunt *modesty*, lijkt het erop dat dit een ideologisch statement is, evenals de eerder benoemde keuze voor zeer verschillende modellen. De blog straalt uit dat vrouwen geen objecten zijn, ze zijn allemaal verschillend en hebben een intrinsieke waardigheid.

2.4 Case study 4: ModestPop⁷

ModestPop is ontstaan vanuit het gebrek aan *modest* kleding bij warm weer bij Camille, de oprichtster van deze winkel en blog. Door middel van deze blog voorziet zij haar doelgroep van haar visie op nieuwe trends en op deze manier brengt ze de kledingstukken die in haar winkel te koop zijn extra onder de aandacht.

Het eerste opvallende aan de webshop is dat er gebruik wordt gemaakt van veel verschillende kleuren en veel pasteltinten. De prints bestaan vooral uit bloemenprints.

⁷ <http://www.modestpop.com>

Daarnaast valt op dat in een aantal gevallen sprake is van een behoorlijk decolleté. Mede doordat de modellen meestal een enkele laag kleding dragen, lijkt het niet meteen een collectie die *modesty* propageert. De kleding bedekt het lichaam vanaf halverwege de bovenarm en de hals tot tenminste net boven de knie. De collectie bestaat uit rokken, tops en jurken. Er zijn geen damespantalons te koop, alhoewel de modellen ze wel dragen. Over het algemeen worden de lijnen van het lichaam gevolgd en in ieder geval een gedeelte van het kledingstuk zit aangesloten. Het accent ligt meestal op de taille, wat vaak nog benadrukt wordt door een riem in de taille. Naast de riemen vallen van verdere accessoires de schoenen het meest op: de modellen dragen vooral hakken, soms afgewisseld met een platte schoen, maar geen sneakers. De haardracht van de modellen wordt, met enige afwisseling, vooral (gedeeltelijk) los gedragen. De make-up is zichtbaar en zorgt voor een wat extravagantere uitstraling (afbeelding 2.4.1 en 2.4.2).

Opvallend aan deze winkel is dat er zwemkleding verkocht wordt. Deze zwemkleding bestaat uit tankinitops en broekjes die niet hoog uitgesneden of heel laag zijn. De meeste tops zijn zeer hooggesloten, helemaal voor zwemkleding, maar twee tops hebben een decolleté (afbeelding 2.4.3 en 2.4.4). Ook is opvallend dat ModestPop een klein aanbod heeft van meisjeskleding: hiermee lijkt de winkel ook jongere meisjes de boodschap van *modesty* mee te willen geven.

2.5 Case study 5: Warring Kleding, Rosedale Collections, College Style

Nu ik een aantal cases beschreven heb in Amerika, zal ik de volgende paragrafen wijden aan Nederlandse case studies. Vanwege mijn achtergrond weet ik dat de Nederlandse winkels Warring Kleding, Rosedale Collections en College Style voorbeelden zijn van kledingwinkels die opgezet zijn door mensen met een orthodox-protestantse achtergrond. Familie en andere bekenden, en dan vooral de ouderen, kopen in deze winkels hun kleding. Deze winkels bestaan alle drie uit meerdere filialen, die verspreid zijn over de Biblebelt. De doelgroep voor de kleding die zij aanbieden is eveneens orthodox-protestants, hoewel er wellicht consumenten zijn die niet vanuit deze achtergrond iets aanschaffen bij deze winkels.

Warring Kleding (afbeelding 2.5.1)⁸

Opvallend aan de site van Warring Kleding is dat er geen mogelijkheid is tot online aankopen doen. Het lijkt er dus op dat deze winkel vertrouwt op een actueel klantenbestand die de twee

⁸ <http://www.warringkleding.nl>

filialen in Ederveen en Opheusden bezoekt. Warring Kleding beschrijft de collectie die zij aanbieden als volgt op de website: bij de damesmode “Warring Kleding heeft een collectie voor verschillende leeftijden” en wat betreft de herenmode “Bij Warring Kleding slaagt iedere man”. Hoewel de site een tabblad heeft voor herenmode is hierop niets te zien van de eventuele herencollectie. Wel is er een impressie van de damesmode beschikbaar. De presentatie hiervan gaat met behulp van paspoppen en niet met echte modellen. Een aantal elementen valt op aan het assortiment: er zijn geen damespantalons te koop, de rokken zijn minimaal tot aan kniehoogte, de kleding is hooggesloten, in de styling is bij elke outfit een blazer, vest of iets soortgelijks toegevoegd en de prints van de gehele outfits zijn weinig opvallend. De kledingstukken zijn geen van alle aansluitend op het lichaam. De kleuren van dit gedeelte van de collectie zijn over het algemeen gedempt, wat deels is te verklaren door het feit dat het om de wintercollectie gaat. Tegelijk verschillen de kleuren van wat men bij gemiddelde kledingzaken en -ketens tegenkomt. De silhouetten van de outfits zijn vrijwel hetzelfde, de sets van kleding hebben een recht model zonder één bepaald lichaamsdeel te accentueren. Opvallend aan deze collectie is ook dat het hele lichaam, met uitzondering van het hoofd, de handen en de onderbenen, bedekt is. Daarnaast wordt er geen gebruik gemaakt van spijkerstof en ook doorschijnende stoffen worden niet aangeboden. Aan de hand van de bovenstaande kenmerken van de damescollectie wordt duidelijk dat Warring Kleding niet doelt op de jongere vrouw, maar dat de “verschillende leeftijden” duiden op verschillende leeftijden van de oudere vrouw. De collectie sluit niet erg aan bij jongere consumenten en dit vermoeden wordt bevestigd doordat de winkel geen webshop heeft.

Rosedale Collections (afbeelding 2.5.2)⁹

Rosedale Collections is een winkel met enkel damesmode en heeft vier filialen in Barneveld, Veenendaal, Waardenburg en Hasselt. Het aanbod richtte zich op “de jongere dame van 20 tot ongeveer 50 jaar. Later is het assortiment uitgebreid tot een breed aanbod tot en met kleding voor klassieke dames (maat 50)”, aldus de site. Het assortiment wordt, net als bij Warring Kleding, aan de internetbezoeker tentoongesteld op paspoppen en niet met echte modellen. Op deze site is wel een webshop aanwezig. De stijl van deze winkel is naar eigen zeggen Engels en klassiek. Ook voor deze collectie geldt dat er geen damespantalons te koop zijn en dat de lengte van rokken minimaal tot op de knie reikt. Onder het tabblad ‘Over ons’ schrijft het team van

⁹ <http://www.rosedalecollections.nl>

Rosedale Collections hoe de winkel en de collecties werden gerealiseerd en daarbij wordt benadrukt dat de keuze voor kledingmerken voor een groot deel afhankelijk is van het aanbod “goede rokken”. Verder wordt dit ‘goed’ niet gespecificeerd, maar uit de collectie kan opgemaakt worden dat dit onder andere te maken heeft met de lengte.

Over de collectie valt te vermelden dat de kleding hooggesloten is en dat er, net als bij Warring Kleding, met gelaagdheid wordt gewerkt, aan elke set kleding is namelijk een vest of iets soortgelijks toegevoegd, waarvan de onderkant minimaal tot op de heupen reikt. Daarnaast volgt sommige kleding de lijnen van het lichaam, maar het grootste deel is niet aangesloten. Meestal ligt het accent op de taille, maar door het gebruik van lagen wordt het silhouet rechter. De winkel maakt geen gebruik van spijker- of een doorschijnende stof. Het lichaam is, net als bij Warring Kleding volledig bedekt, uitgezonderd het hoofd, de handen en de onderbenen. Wel wordt er meer gebruik gemaakt van prints en zijn de kleuren wat afwisselender. Door deze prints en licht variërende silhouetten wordt de indruk gewekt dat deze winkel zich ook enigszins richt op de wat jongere vrouw.

College Style (2.5.3)¹⁰

De modezaak College Style bestaat sinds 1993 en heeft inmiddels dertien filialen in de volgende plaatsen: Barneveld, Capelle aan den IJssel, Goes, Kampen, Katwijk (ZH), Leerdam, Oud-Beijerland, Rhenen, Ridderkerk, Rijssen, Zierikzee, Alblasserdam en Kootwijkerbroek. Op de site van College Style is net als bij Rosedale Collections wel een webshop te vinden. In tegenstelling tot Warring Kleding en Rosedale Collections wordt er bij College Style wel gebruik gemaakt van één model dat de kleding exposeert onder het tabblad ‘Looks’. Dit model draagt geen zichtbare make-up en haar lange haar wordt in alledaagse kapsels afwisselend los en vast gedragen. Meteen wordt duidelijk dat College Style zich minder richt op oudere dames, maar vooral de wat jongere vrouw in kleding voorziet.

Het aanbod is in zowel kleur, materiaal en prints veel gevarieerder dan bij Warring Kleding en Rosedale Collections, ondanks het feit dat ook dit de wintercollectie is. Net als Warring Kleding en Rosedale Collections zijn er bij College Style geen damespantalons te koop. Daarnaast biedt College Style wel kledingstukken van spijkerstof aan, wat de andere besproken Nederlandse zaken niet doen. Kleding is wat betreft halslijnen alsnog verhullend, maar er zijn een aantal lager uitgesneden halzen in de collectie te vinden. Over het algemeen is

¹⁰ <https://www.collegestyle.nl>

de roklengte hetzelfde als bij de andere winkels, maar toch is er een aantal rokken dat iets korter is dan het gemiddelde. Sommige kleding bij College Style is meer aansluitend en volgt meer de lijnen van het lichaam dan bij de andere winkels, maar het verschil met de andere winkels is niet heel groot. In de meeste outfits wordt met lagen gewerkt door middel van een vest of iets soortgelijks over andere kleding te dragen, wel doet het geheel minder bedekt aan, omdat het accent over het algemeen behoorlijk duidelijk op de taille of de heupen ligt. Toch is het lichaam even bedekt als bij Warring Kleding of Rosedale Collections, uitgezonderd het gebruik van driekwart mouwen en doorschijnende stoffen op de armen. Ook zijn er in de webshop hemdje te koop met alleen brede banden en zonder decolleté. De outfits worden in verschillende gevallen verfraaid met een sjaal of omslagdoek en sieraden. De sieraden zijn veel minder nadrukkelijk aanwezig dan de sjaals. Ook draagt het model verschillende soorten schoenen: een variaties van gehakte en platte schoenen. Wel is opvallend dat er geen gebruik gemaakt wordt van sneakers.

2.6 Gemeenschappelijke kenmerken en verschillen

De analyse van de case studies levert de reeks onderstaande resultaten op, die kenmerken vormen van *modesty* in kleding binnen de hedendaagse christelijke gemeenschappen. Waar de blog Downtown Demure en de site Pure Fashion vooral een ideologisch doel hebben, namelijk de bezoeker van de site overtuigen van hun christelijke standpunten omtrent kleding, mode en de rol van vrouwen daarin, hebben de andere sites vooral een zakelijk doel: kleding verkopen. Op de sites van de Nederlandse winkels is er daarom ook weinig tot geen informatie omtrent beweegredenen en argumenten te vinden. De winkels in Amerika hebben aan hun kledingwinkel ook een blog verbonden. In het geval van Apostolic Clothing Company is deze blog wel ideologisch van aard, in het geval van ModestPop niet. De aandacht in deze paragraaf zal dan in de eerste plaats ook liggen op de overeenkomsten en verschillen in kleding en regels betreffende kleding en niet op het gedachtegoed dat aan de basis staat van deze sites.

1. Bij alle case studies is van alle kleding de halslijn hooggesloten. In een enkel geval is er sprake van een decolleté, maar dat is een uitzondering.
2. In alle gevallen is er sprake van tenminste bedekte schouders. De rest van de mouw is erg variabel. Dit is te verklaren doordat in sommige winkels op dit moment alleen de wintercollectie te zien is. Wel kan gesteld worden dat het een uitzondering is als het

bovenste gedeelte van de bovenarm onbedekt is. Dit is alleen het geval bij Downtown Demure en College Style.

3. Vier van de zes case studies verkopen geen damespantalons of laten dit niet zien. In het geval van Downtown Demure is opmerkelijk dat deze broeken behoorlijk strak zitten.
4. Alle rokken reiken tenminste tot net boven de knie. Het gehele bovenbeen is dus in alle gevallen tot aan de knie bedekt. Opvallend is wel dat Pure Fashion adviseert de minimale lengte van shorts gelijk te laten lopen aan de onderkant van de vingers bij een gestrekte arm en hand langs het been, wat behoorlijk korter is dan de geadviseerde roklengte.
5. Alle lichaamsdelen van de romp zijn bedekt vanaf de schouders tot aan de knieën, met enige afwisseling in de halslijnen en mouwen en lichte variatie in de rok- en broeklengte.
6. In de aansluiting van de kleding is veel verschil tussen de case studies. Bij Warring Kleding zit de kleding niet aangesloten, maar bij Downtown Demure voor het grootste gedeelte juist wel, het zit soms zelfs strak. De rest van de casestudies bevindt zich hier meestal tussen in.
7. Het kleurgebruik is niet eenduidig: de Amerikaanse case studies zijn over het algemeen genomen kleurrijker dan de Nederlandse. Warring Kleding is het meest kleurloos.
8. In alle de case studies wordt er gebruik gemaakt van prints, maar de frequentie en de grootte variëren erg. Warring Kleding gebruikt weinig en kleine prints, Downtown Demure gebruikt regelmatig grote prints. Opvallend is dat er wel gebruik wordt gemaakt van grote prints, maar teksten of letters zijn in de minderheid. Als er prints worden gebruikt zijn het vooral bloemenprints (bij Downtown Demure, Apostolic Clothing Company en ModestPop), gevolgd door strepen en stippen.
9. In alle gevallen ligt het accent meestal op de taille of de heupen. Een a-lijn silhouet is bijvoorbeeld nergens terug te zien.
10. Drie van de zes case studies werken altijd met lagen werken en nog eens twee met enige afwisseling. Deze gelaagdheid geeft een zeer bedekte indruk en wil er duidelijk voor zorgen dat het accent niet gelegd wordt op het lichaam zelf.
11. In alle gevallen (waar er sprake is van haardracht) hebben de vrouwen op de foto's lang haar, vaak (gedeeltelijk) los gedragen.
12. Waar modellen worden ingezet, is make-up niet duidelijk zichtbaar. Bij ModestPop is de make-up beduidend beter zichtbaar dan bij de andere casestudies. Bij de meeste

modellen van Apostolic Clothing Company is het tegenovergestelde het geval: er lijkt helemaal geen make-up gebruikt te zijn.

13. De sieraden en accessoires vallen nauwelijks op. Wel wordt er bij ModestPop soms gebruik gemaakt van riemen die de taille accentueren.

14. In de case studies waar modellen aan te pas komen, wordt als schoeisel voor het grootste gedeelte hoge hakken gebruikt. Downtown Demure is het sterkste voorbeeld hiervan.

De resultaten die de analyse in dit hoofdstuk opleverden, ga ik in het volgende hoofdstuk interpreteren aan de hand van het theoretische kader uit het eerste hoofdstuk.

HOOFDSTUK 3: INTERPRETATIE

In dit hoofdstuk grijp ik terug op de hoofdvraag die leidend is voor dit onderzoek en zal ik deze beantwoorden. De vraag luidt als volgt:

Wat betekent het fenomeen *modesty* in mode en hoe vertaalt dit verschijnsel zich binnen de hedendaagse christelijke gemeenschappen?

In het beantwoorden van deze vraag zal ik de theorie uit het eerste hoofdstuk en analyse van de cases uit het tweede hoofdstuk met elkaar verbinden. Deze resultaten geef ik in dit hoofdstuk weer aan de hand van thema's.

3.1 Tweeledige betekenis van *modesty*

In het eerste gedeelte van het eerste hoofdstuk heb ik aan de hand van de literatuur gesteld dat *modesty* niet alleen zedigheid betekent, maar ook bescheidenheid kan betekenen. Wanneer ik deze bevindingen naast de case studies in het tweede hoofdstuk leg, valt het op dat deze allemaal hoog inzetten op het zedigheidsaspect, maar dat de bescheidenheid in veel gevallen niet zo duidelijk aan bod komt. De eerste casus Downtown Demure lijkt in de eerste instantie vooral een gewone modeblog. De foto's zijn gelikt en de outfits luxe: deze blog lijkt niet af te wijken van een blog zonder religieus oogmerk. Extra opvallend wordt de afwezigheid van bescheidenheid in deze blog wanneer ze zichzelf voorstelt en een tekst uit de Bijbel citeert waarin juist opgeroepen wordt tot bescheidenheid in uiterlijke versiering. Wel noemt Liz Roy, de maker van de blog, in een aantal artikelen dat nederigheid of bescheidenheid belangrijk is als christen, maar uit haar outfits en foto's blijkt het niet heel duidelijk. Ook opvallend is dat veel van de case studies, inclusief Downtown Demure, de modellen laten poseren op (hoge) hakken, waardoor de kleding sneller als onalledaags kan worden geduid. Een vrouw maakt immers niet snel een 'gewone', onopvallende indruk op hakken.

In het geval van Pure Fashion gaan de deelnemers als afsluiting van het programma een show organiseren waarin de zichzelf de modellen zijn. Hoewel er enerzijds afkeurend gesproken wordt over hoe de moderne cultuur een mentaliteit promoot als "all about me" en "look at me", wordt er van de deelnemers verwacht de aandacht te trekken op de catwalk. Het doel van die

show is dat deze meiden hun innerlijke waardigheid laten zien, maar opmerkelijk is dat dat gebeurt middels het uiterlijk: bescheidenheid lijkt ook hier niet één van de prioriteiten.

In de case studie Apostolic Clothing Company komt bescheidenheid wel duidelijker naar voren. Zoals in het tweede hoofdstuk beschreven zijn de modellen van alle maten en soorten en ook zijn ze vaak zichtbaar zonder make-up. Apostolic Clothing Company maakt minder gebruik van een luxe uitstraling en gelijkheid en zo doorbreekt deze organisatie de lichamelijke standaard die in veel media en reclame gehanteerd wordt. Tomi-Ann Roberts en Eileen Zurbriggen omschreven deze gestandaardiseerde aantrekkelijkheid als “sexiness” (Roberts & Zurbriggen 2013: 8). Doordat er bij Apostolic Clothing Company een meerzijdig beeld van vrouwen getoond wordt dan bijvoorbeeld bij Downtown Demure, past Apostolic Clothing Company wat bescheidenheid betreft beter binnen het fenomeen *modesty*.

De Nederlandse case studies komen overeen met Apostolic Clothing Company; Warring Kleding en Rosedale Collections in meerdere mate, College Style in mindere. Warring Kleding en Rosedale Collections bieden een assortiment aan dat niet sterk varieert in kleur en er wordt weinig tot geen gebruik gemaakt van prints. De collectie laat de vrouw die hier kleding koopt niet erg in het oog springen en zet in op een zekere mate van onopvallendheid. Ook bieden beide winkels de kleding aan met behulp van paspoppen. Dit kan natuurlijk een financiële reden hebben, maar toch geeft het geheel een bescheiden indruk. College Style daarentegen gebruikt geen paspoppen, maar maakt gebruik van één model. Hierdoor wordt de algehele presentatie van de kleding stijlvoller. Deze bescheiden luxe is ook terug te zien in de kleding en de professionaliteit van de site in vergelijking met die van Warring Kleding en Rosedale Collections.

Ook over het zedigheidsaspect van de *modesty* initiatieven valt het één en ander op te merken. In de gevallen van Downtown Demure en ModestPop volgen veel outfits nauwgezet de lijnen van het lichaam, hoewel er geen of nauwelijks gebruik wordt gemaakt van décolletés en de rok lengte in alle gevallen vrij lang is.

3.2 Empathie

In het eerste hoofdstuk betoogde ik dat De Beauvoir, Riezler en Shalit *modesty* tot op zekere hoogte en op een bepaalde manier als natuurlijk beschouwen (De Beauvoir 1949/2011: 403; Riezler 1943: 461; Shalit 1999/2014: 136, 137). Lichaamsbedekking is voor een groot deel van

de mensheid een tweede natuur geworden. Ook voor gelovigen geldt dat, maar bij hen gaat het nog een stap verder: voor hen is zedige lichaamsbedekking natuurlijk geworden.

Flügel en Hartman stellen dat het volgen van principes met betrekking tot *modesty* voortkomt uit de wens rekening te houden met eigen gevoelens, maar ook met die van anderen: bedekken wordt wenselijk geacht, het tonen van het lichaam niet, de laatste noemt *modesty* “a compassionate gesture” en “a manifestation of neighbor-love” (Hartman 2015: 480). Deze empathie richt zich in de gevallen van de case studies in de eerste plaats op God: gelovigen houden rekening met de wensen en eisen omtrent kleding die ze in de Bijbel vinden, waarin de wil en wens van God gezien wordt. Uit deze Bijbelteksten herleiden deze christenen ook hoe ze zich zou moeten gedragen ten opzichte van medemensen. In een artikel op Refoweb, een forum voor veelal christenen met een orthodox-protestantse (reformatorische) levensovertuiging, beantwoordt een zekere dominee J.A. Mol een vraag van een vrouw over kleding. Zijn antwoord bevat het volgende:

Een christelijke vrouw wordt opgeroepen “eerbare kleding” te dragen (1 Tim[otheus] 2: 9). Ingetogen. Bezonnen. Netjes. Geen aanstoot willen geven. En geen verkeerde begeerten willen opwekken bij anderen. (Mol 2014)

Ook in de casus Downtown Demure komt dit naar voren. Roy vraagt de lezer: “Would I want my father, brother, boyfriend, or husband looking at another woman in this kind of clothing?” Ook zij benadrukt het belang van geen aanstoot geven en het voorkomen van verkeerde aandacht. In de casus Pure Fashion wordt het argument voor *modesty* vooral gemaakt vanuit de vrouw zelf: ze doet het voor haar eigen waardigheid. In de rest van de case studies wordt hier niet expliciet op ingegaan, mogelijk te verklaren door het commerciële oogmerk dat deze initiatieven hebben.

Mol vervolgt zijn antwoord:

Fijn dat jij wel inziet dat je met kleding de aandacht trekt of kan trekken. Veel vrouwen of meisjes hebben dat niet door. Het lijkt wel dat ze daar ook veel minder een antenne voor hebben. Daarom is het goed als vaders spreken met hun tienerdochters over het effect van kleding bij mannen en jongens. Je man heeft gelijk als hij zegt dat mannen altijd naar een vrouw kijken. Maar dan maakt het juist wel uit wat ze draagt! (Mol 2014)

Uit dit gedeelte blijkt dat Mols antwoord geproblematiseerd kan worden. Vrouwen worden in het bovenstaande citaat namelijk gezien als verleidelijke en onbewuste wezens die een effect op mannen hebben. Vrouwelijkheid wordt zo in de eerste plaats geassocieerd met verleiding. De verklaring ligt, mijns inziens, in dit geval niet in de seksualisering en pornificatie van het vrouwelijk lichaam die beschreven wordt door Roberts en Zurbriggen (2013), omdat ik uit ervaring weet dat media als televisie en film pas sinds de komst van internet voorzichtig de orthodox-protestantse huiskamers binnenkomen. De pornificatie en seksualisering van vrouwen op de gebruikelijke manier is (nog) niet gewoon geworden binnen de orthodox-protestantse kringen, omdat de verleidelijke rol die vrouwen binnen de huidige maatschappij toebedeeld krijgen, juist wordt afgekeurd. Mol benadrukt dit in het eerst aangehaalde citaat. Daarin zegt hij: “En geen verkeerde begeerten willen opwekken bij anderen. Komen wij dat niet juist tegen in onze cultuur?” (Mol 2014). Vrouwen worden dus niet gereduceerd tot één eigenschap, namelijk ‘sexy’, maar het lijkt op basis van bovenstaande citaten wel of seksuele gevoelens slecht zijn en deze alleen door vrouwen veroorzaakt worden. Vrouwen worden in het artikel impliciet aangewezen als een zondebok waar mannen machteloos tegenover staan. Er wordt in het artikel geen ruimte overgelaten om mannen toe te spreken over hun manier van kijken naar een vrouw(elijk lichaam). De vrouw wordt als veroorzaker van zonde en verleiding afgeschilderd, terug te voeren op het narratief van Adam en Eva, wat volgens Thorsten Botz-Bornstein terug te zien is bij zowel het joden- en christendom als de islam (2015: 103).

Dit niet-feministische uitgangspunt wordt ook duidelijk in de besproken case studies, waaruit blijkt dat seksuele aantrekking door middel van kleding vooral wordt toegeschreven aan vrouwen. Alle initiatieven die in het vorige hoofdstuk zijn beschreven richten zich op vrouwen. Een enkele uitzondering is te vinden bij Downtown Demure en Warring Kleding. In het eerste geval stipt Roy, in een artikel van Downtown Demure over *modest* vrouwenkleding, aan dat mannen, net als vrouwen, niet met een ontbloot bovenlijf moeten lopen. In het tweede geval is er bij Warring Kleding een herencollectie verkrijgbaar, ondanks het feit dat deze niet op de site te zien is. De rest van de case studies richt zich alleen op vrouwen. De organisatie Pure Fashion richt zelfs haar trainingsprogramma op louter meisjes. Zo wordt de indruk gewekt dat jongens op dit gebied niets of tenminste minder bijgebracht hoeft te worden.

Toch is het bijzonder om te zien dat al deze min of meer religieuze initiatieven niet door mannen worden geleid. Reina Lewis verklaart dit verschijnsel door verband te leggen tussen de door vrouwen gedomineerde modewereld en de door mannen gedomineerde religieuze wereld.

Ze benoemt dat religie van oudsher door mannen gedomineerd is, die niet alleen de echte machtsposities hebben bezet, maar ook de symbolische. Ze constateert dat daarin verschuivingen optreden: "One of the most striking features of the religious shifts of the last few decades is that women have been at the forefront" (Lewis 2013: xviii). Veel vrouwen opereren, volgens Lewis, nu buiten deze georganiseerde religie om, om hun eigen religieuze vormen te creëren of terug te winnen. Zo ver strekt de overeenkomst met de vrouwen achter de case studies niet, maar deze vrouwen bekleden wel symbolische machtsposities binnen een georganiseerde vorm van religie.

3.3 Keuzevrijheid en seksualisering

Wanneer gelovige vrouwen de keuze maken zich *modest* te kleden (of dit al van jongs af aan gewend zijn te doen) kan het erop lijken dat zij dit in zekere zin niet doen voor henzelf en lijkt het soms ook niet vrijwillig. Op een modesymposium op de New York University blijkt echter dat vrouwen ondanks deze indruk van verplichting zich sterk en krachtig voelen wanneer zij zelf bepalen wat een ander kan zien, juist in een maatschappij waarin de norm eerder naakt dan bedekt is. Op ditzelfde symposium stelt de *modest* badkleding ontwerpster Jessica Rey dat een bedekkende kledingstijl twee redenen heeft. De eerste is toewijding aan God en de tweede het verlangen van vrouwen zichzelf te presenteren als meer dan een verzameling van lichaamsdelen (Bauck 2016). Michele Honig, een Joods-orthodoxe journalist zegt op datzelfde symposium daarom ook dat het een misvatting is dat *modest* kleding inherent onderdrukkend is: "[...] if women in so-called 'liberated countries' still choose to cover their bodies, then they have made a choice. They have agency" (Bauck 2016). Toch is dit argument niet helemaal te verdedigen, want Honig laat hier buiten beschouwing dat ook in liberale landen de sociale druk binnen gelovige gemeenschappen groot kan zijn en keuzevrijheid kan beïnvloeden. Hiertegen in te brengen is dat feminisme binnen religieuze gemeenschappen niet altijd gaat over gelijke posities binnen de samenleving, maar dat "sommige [vrouwen] ervoor pleiten bepaalde ongelijkheden te accepteren" (Midden 2015: 45). Ook dat is volgens Eva Midden *agency*.

Hoewel ze dit bijna niet doen, zouden de bloggers en organisatoren van de *modesty* initiatieven zich kunnen beroepen op de pro-feministische betekenis van *modesty*, namelijk dat *modesty* op deze manier ervoor zorgt dat vrouwen niet als verzameling lichaamsdelen gezien kunnen worden, maar als mens (Bauck 2016). Downtown Demures blogster Roy noemt een enkele keer dat *modest* kleden betekent dat een vrouw haar lichaam reserveert voor mensen

waarvan zij toestaat dat zij het mogen zien: het zegt iets over de innerlijke waardigheid van vrouwen.

In het eerste hoofdstuk verwees ik naar Wilson die stelt dat vrouwen in hun verhouding tot mode verwickeld zijn in een strijd tussen moralisme en hedonisme (Wilson 1985/2003: 232). Ze moeten kiezen tussen wat goed is wat betreft het beeld dat ze scheppen van vrouwen en wat mooi gevonden wordt door henzelf en anderen. De vrouwen uit de case studies lijken zich ook te begeven in dit dilemma, maar toch uit dit zich wat anders. Binnen het christendom is het moralistische aspect de keuze met betrekking tot wat als christen goed geacht wordt, namelijk zedig en bescheiden kleden. Anderzijds heeft de hedonistische zijde van deze keuze betrekking op het mooi vinden van de kleding. Door kleding te kiezen vanuit het hedonisme komen zo nu en dan de moralistische argumenten in het gedrang. Zedigheid en bescheidenheid delven soms het onderspit in vergelijking met de schoonheid van de kleding, zoals blijkt in *Downtown Demure* als sterkste voorbeeld.

3.4 Mode, lichaam en ziel

Over het algemeen kan gesteld worden dat de kleding in de case studies wat tuttig is en dat het niet lijkt alsof er moeite gedaan wordt de mode van het moment op de voet te volgen. In het geval van *Pure Fashion* wordt er gewaarschuwd voor het nauwgezet volgen van de mode. Er wordt de deelnemers aangeraden maximaal één of twee items uit elk seizoen te kopen. Men mag volgens de organisatie best meegaan met de mode, maar de deelnemers moeten ervoor zorgen dat ze niet verslaafd raken aan en beheerst worden door mode en het kopen van kleding. Op *Refoweb* wordt hier ook een vraag over gesteld, namelijk “Mogen reformatische mensen aan mode doen?” (Muilwijk 2010). Ene dominee M.J. Muilwijk beantwoordt deze vraag en zegt onder andere het volgende:

[...] netjes en verzorgd is mijns inziens niet hetzelfde als de mode. Paulus zegt letterlijk vertaald in Rom[einen] 12 dat een christen zich niet in het schema van de wereld moet laten persen. [...] Leidend is mijns inziens de vraag of u voor de mode kiest, omdat het mode is, of omdat u het mooi, netjes en verzorgd vindt: heeft de mode u zo in de greep dat u mee moet doen met wat de mode voorschrijft? Dan bent u slaaf van de mode: dan bent u slaaf van aardse materie. (Muilwijk 2010)

Hier wordt duidelijk geïllustreerd wat in het eerste hoofdstuk al beschreven is betreffende de verhouding van de ziel en lichaam binnen het christendom. Kleding heeft idealiter binnen het (orthodox-) christendom een vooral praktische functie: het bedekken van het lichaam. Te veel aandacht op deze bedekking leidt volgens het christendom af van het ultieme doel waarvoor de mens op aarde is, namelijk de redding van de ziel, aldus Flügel (1930/1950: 57).

Flügel noemt decoratie als hoofddreden voor de mens om zich te kleden en dat brengt in het vraagstuk omtrent *modesty* enige moeilijkheid met zich mee (Flügel 1930/1950: 17). De personen achter de case studies willen zich wel naar hun smaak kleden, maar ze willen geen verkeerde aandacht trekken. Ze proberen de consensus te bereiken waar Wilson over sprak: enerzijds proberen deze vrouwen geen aandacht trekken die overbodig of ongewenst is, anderzijds wensen ze er niet bij te lopen als een onverzorgde slons. Volgens dominee C.P. de Boer in het artikel ‘Waarom een christen zich goed zou moeten kleden’ (2015) is dat volgens de Bijbel ook helemaal niet nodig. Het uiterlijk is volgens hem niet onbelangrijk, omdat God evenveel waarde hecht aan de ziel als aan het lichaam. Toch zegt hij: “Je draagt kleding niet allereerst om te showen maar om als christen door het leven te gaan” (Vader 2015).

Desondanks is wat De Boer zegt niet helemaal hard te maken. Aannemelijk is dat christenen ook, net als ander mensen, kleding dragen zonder daarvoor altijd ideologische argumenten te hebben. *Modesty* mag volgens De Beauvoir, Riezler, Flügel en Shalit tot op zekere hoogte een natuurlijk gegeven zijn (geworden), toch is er bij deze christelijke vrouwen ook de door Flügel en Davis beschreven tegenstrijdigheid waarneembaar wat betreft het bedekken en het onthullen van het lichaam en lijkt *modesty* niet altijd vanzelfsprekend (Flügel 1930/1950: 63; Davis 1992: 82). Soms wordt een hooggesloten kledingstuk wél afgewisseld met een decolleté, zoals bij ModestPop, of zit de kleding wél aan het lichaam aangesloten, zoals bij Downtown Demure en Apostolic Clothing Company. Volgens de richtlijnen van *modesty* aan het einde van het tweede hoofdstuk is het duidelijk tonen van het lichaam of van lichaamsdelen niet wat men zou verwachten, maar toch is dit zo nu en dan wel het geval. Als deze vrouwen hun principes altijd zouden doorvoeren in hun kledingkeuze, zouden decolletés of zeer aansluitende kledingstukken niet voorkomen op de blogs of in de collecties.

3.5 Antimode en herkenbaarheid

Zoals in het eerste hoofdstuk gezegd zijn volgens Jane Cameron christenen vandaag de dag niet langer meteen herkenbaar in het straatbeeld, wat veroorzaakt wordt door het feit dat christenen over het algemeen kleding van bekende kledingmerken en -winkels dragen (Cameron 2013: 142). Dit is zeker het geval voor gematigde christenen en inmiddels ook voor de jongere generaties van orthodox-protestanten in Nederland. Ook is dit terug te zien in de cases Downtown Demure en Pure Fashion, waar adviezen gegeven worden waar de consument op moet letten bij het kopen van *modest* kleding in de ‘gewone’ winkel.

De christenen in de case studies zijn bewust bezig om goede aandacht aan te trekken en verkeerde aandacht af te wenden met ongeveer dezelfde uiterlijke kenmerken. Middels hun kleding worden ze een groep en op deze manier worden ze ook min of meer herkend en mogelijk zichtbaar in het straatbeeld. De in het eerste hoofdstuk aangehaalde Miller duidde deze zichtbare groepsherkenbaarheid als *immodesty* wat betreft het bescheidenheidsaspect, omdat *modesty* streeft naar onopvallendheid in plaats van duidelijke aanwezigheid (Miller 2013: 125). In verschillende case studies wordt vrouwen aangeraden geen ‘gewone’ badkleding te dragen, maar hun lichamen op het strand meer of voor het grootste gedeelte te verhullen. Met die verhulling mag dan aan enerzijds het zedigheidsaspect van *modesty* tegemoet gekomen worden, anderzijds zou deze zeer afwijkende (bad)kledingkeuze de aandacht extra kunnen trekken en zou het bescheidenheidsaspect van *modesty* in het gedrang kunnen komen, omdat deze vrouwen zo “become recognised rather than invisible” (Miller 2013: 125). Voor het individu daarentegen kan deze groepsherkenbaarheid een vorm van *modesty* zijn wat betreft het bescheidenheidsaspect. Om niet buiten de boot te vallen, maar bij de groep te behoren moet een individu niet opvallen, maar min of meer opgaan in de groep en geen persoonlijke aandacht trekken. In het eerste hoofdstuk haalde ik Georg Simmel aan die beweert dat afwijken van de groep schaamte en andere negatieve gevoelens kan oproepen en om dit te voorkomen zal het individu niet te veel moeten opvallen binnen groep (Simmel 1904: 548, 553).

Uit de kleding van de gelovigen in de case studies zijn gemeenschappelijke, kenmerkende elementen te distilleren. Deze cases zijn voorbeelden van initiatieven die bewust omgaan met *modesty*, maar dat geldt niet voor alle christenen. Mede daardoor zijn christenen over het algemeen vandaag de dag niet langer als één groep te herkennen. Daarnaast is het de vraag of christenen die zich bewust *modest* kleden als individu zouden opvallen in het straatbeeld, omdat er waarschijnlijk ook mensen zullen zijn die eenzelfde stijl hanteren zonder

deze ideologische uitgangspunten. In “today’s cacaphony of acceptable fashions” wijkt weinig meer zo af dat het erg opvalt (Davis 1992: 183). Om iemand te duiden als *modest* en daarnaast als christelijk is er eerst vereist dat iemand verschillende kenmerken moet kunnen herkennen als antimode of bewust bedekkende kleding, daarna moet dit nog geïnterpreteerd worden als christelijk. Daarnaast zijn christenen, in elk geval in Nederland, niet langer in de meerderheid en duidelijk herkenbare christenen zijn nog minder in groten getale aanwezig. Het lijkt er daarom op dat voor herkenning van christenen voorkennis vereist is van de christelijke levensovertuiging en dat christenen alleen in samenscholende dusdanigheid te herkennen zijn, mits ze in hun kledingstijl inzetten op *modesty*.

In het eerste hoofdstuk maakte ik duidelijk dat ook orthodox-christelijke jongeren steeds minder goed te herkennen zijn in het straatbeeld, maar vallen deze jongeren dan des te meer op binnen de eigen gemeenschap. Dit opvallen in en afwijken van de groep heeft voor het individu geen meerwaarde “until he [het individu] begins to depart from them [de groep]” (Simmel 1904: 548). Er ontstaat dus verwijdering tussen jongeren en het christelijke gedachtegoed uitgevoerd op de manier van generaties voor hen. Davis noemt als mogelijke reden hiervoor een identificatieproblemen ten opzichte van de ideologische insteek van de onderscheidende antimode (Davis 1992: 182). Het zou christenen van nieuwe generaties aan trots met betrekking tot hun gemeenschap kunnen ontbreken en zo zien ze niet langer het nut in van onderscheiden door middel van kleding (Davis 1992: 180).

Lewis beperkte zich tot vrouwen toen ze beweerde dat vrouwen nieuwe manieren hebben gevonden zich religieus te uiten en die lijn trek ik door naar de christelijke jongeren. Dat christenen niet langer te herkennen zijn, wil niet zeggen dat ze minder religieus of minder christelijk zijn dan de generaties die hen voorgingen, rekening houdend met de afname van gelovigen (CBS 2015: 11). Wel komt mogelijk hun overtuiging minder sterk tot uiting in hun kleding door middel van *modesty* en neemt de zichtbare groepsidentiteit af. Onderscheiden door middel van ingetogen en zedige kleding heeft mogelijk voor jongeren in christelijke gemeenschappen aan kracht ingeboet en profileren zij ‘wel in de wereld, maar niet van de wereld’ op een andere manier dan hun ouders en grootouders.

CONCLUSIE

In dit onderzoek richtte ik me op *modesty* binnen de hedendaagse christelijke gemeenschappen en dit werd belicht vanuit het feministische en het christelijke discours. De vraag die ik onderzocht is:

Wat betekent het fenomeen *modesty* in kleding en hoe vertaalt dit verschijnsel zich binnen de hedendaagse christelijke gemeenschappen?

Ik heb laten zien dat *modesty* een tweeledige betekenis heeft, namelijk zedigheid en bescheidenheid. Volgens modetheoretici functioneert kleding in de eerste plaats ter decoratie en gaat gepaard met een zekere spanning tussen het wel en niet willen tonen van het lichaam. Het bedekken van het lichaam is volgens Flügel niet natuurlijk, maar in de loop der tijd is het voor een groot deel van de mensheid wel natuurlijk geworden (Flügel 1930/1950: 18, 19). Zoals ik heb aangetoond benadrukken Shalit, Riezler en De Beauvoir benadrukken dat *modesty* vooral een specifieke kwetsbaarheid van jonge vrouwen dient te beschermen (Shalit 1999/2014: 103; Riezler 1943: 461; De Beauvoir 1949/2011: 403).

Vanuit het feministische discours wordt het duidelijk dat *modesty* vooral betrekking had en heeft op vrouwen. Vrouwen grepen vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw kleding aan om hun (seksuele) vrijheid te bewerkstelligen en dat gaat gepaard met verschillende tegenstrijdigheden. Enerzijds konden vrouwen door middel van kleding en het nalaten van regels omtrent kleding hun (seksuele) vrijheid tonen, anderzijds werkten de vrouwen zelf, door hun lichamen te benadrukken, seksisme in de hand. Volgens Elizabeth Wilson moeten vrouwen de tegenstrijdigheid tussen moralisme en hedonisme in mode accepteren teneinde tot een consensus te komen. Deze tegenstrijdigheid is ook terug te zien in het fenomeen *modesty*. *Modesty* kan zowel pro- als anti-feministisch uitgelegd worden. Het gaat namelijk enerzijds in tegen het seksualiseren en objectiveren van vrouwen waardoor zij zich ook anders kunnen profileren dan als alleen vrouw. Anderzijds impliceert *modesty* dat vrouwen bedekt moeten worden omdat ze verleidelijk zouden zijn; hieruit komt juist een anti-feministische inslag naar voren omdat vrouwen de 'schuld' dragen van verleiding. De strijd die Wilson beschreef blijkt onverminderd actueel, want, hoewel *modesty* in de huidige samenleving meer en meer op de achtergrond raakt, heeft de seksuele vrijheid, geuit in *immodesty*, er niet voor gezorgd dat

vrouwen minder geseksualiseerd worden. *Modesty* in kleding zou in het kader van de voortdurende seksualisering van vrouwen een tegenreactie kunnen zijn.

Binnen het christelijke discours is het verhaal van de val uit het paradijs van Adam en Eva bepalend voor *modesty*. De bedekking van het (vrouwelijk) lichaam slaat in het licht hiervan niet alleen op de bedekking van de zondige aard van vrouwen, maar ook op haar ondergeschiktheid aan de man. *Modesty* moest binnen het christendom vooral functioneren om verkeerde aandacht te voorkomen en alleen goede aandacht te trekken, die niet op het uiterlijk gericht is. Toch komt de uitwerking in de huidige tijd hier niet altijd mee overeen, omdat een onderscheidende kledingstijl, zoals orthodox-protestantse vrouwen hebben, juist aandacht trekt naar het uiterlijk. Dit kan geduid worden als een vorm van *immodesty*, omdat *modesty* eerder onzichtbaar wil zijn dan herkenbaar of opvallend. Voor de individuen kan deze groepsherkenbaarheid juist wel geduid worden als *modest*. Door deze herkenbaarheid wordt er een groepsidentiteit gecreëerd waardoor de individuen binnen de groep juist niet opvallen, maar opgaan in het geheel en geen uiterlijke aandacht trekken. Afwijken van en opvallen binnen die groep roept negatieve gevoelens op bij het individu tot het moment dat deze afstand neemt van de groep (Simmel 1904: 548). Een zekere groepsherkenbaarheid in kleding kan geduid worden als antimode, maar het gros van de christenen is niet meer te herkennen aan hun kleding. Davis beschrijft dat deze onherkenbaarheid kan voortkomen uit identificatieproblemen (van huidige generaties) met de ideologische insteek van de antimode en uit het feit dat antimode vandaag de dag mogelijk niet herkenbaar meer is (Davis 1992: 182).

De resultaten van mijn uitgebreide analyse van de Amerikaanse en Nederlandse case studies laten zien dat er verschillende overeenkomsten zijn in kledingseisen als het om *modesty* gaat. De kenmerken komen in grote lijnen overeen wat betreft rok lengte, lichaamsbedekking en halslijnen. Verschillen zijn er vooral op het gebied van nauwsluitende kleding, het dragen van broeken en de algehele presentatie van de kleding. Hoewel de case studies op verschillende punten overeenkomen, kan er in zijn algemeenheid gesteld worden dat de kledingvoorschriften binnen het christendom op verschillende manieren worden geïnterpreteerd en dat deze niet eenduidig zijn.

De tweeledige betekenis van *modesty* blijkt niet in alle case studies even duidelijk naar voren te komen. In deze voorbeelden wordt vooral het zedigheidsaspect benadrukt, maar het bescheidenheidsaspect veel minder. De uitbundige kleuren en prints en de gelikte foto's van

vooral de Amerikaanse case studies geven een luxe indruk. De Nederlandse casestudies ogen wat dat betreft bescheidener.

Modesty wordt gehandhaafd omdat de initiatiefnemers achter de blogs of winkels zich door God geroep voelen dit te doen en daarnaast om geen aanstoot te willen geven aan mensen om hen heen. Dit kan geduid worden als een vorm van empathie, maar deze empathie kan ook problematisch zijn. Vrouwen worden zo, doordat ze rekening moeten houden met anderen, gezien als verleidelijke wezens die bedekt moeten worden, om te voorkomen dat ze ‘slechte’ seksuele gevoelens opwekken. Binnen het (orthodoxe) christendom worden vrouwen niet op dezelfde manier geseksualiseerd als in de hedendaagse beeldcultuur, waar vrouwen veelal gereduceerd worden tot één eigenschap, namelijk ‘sexy’. Wel is verleiding binnen het (orthodox) christendom, ondersteund door de case studies, een eigenschap die alleen vrouwen zouden hebben, wat terug te voeren is op het Bijbelse verhaal van Adam en Eva.

Modesty binnen de hedendaagse christelijke gemeenschappen lijkt op deze manier beargumenteerd anti-feministisch, maar het feit dat vrouwen veel van deze religieuze initiatieven leiden en dat ze er in veel gevallen zelf voor kiezen zich *modest* te kleden, pleit in hun voordeel: feminisme binnen religieuze gemeenschappen kan betekenen “bepaalde ongelijkheden te accepteren” (Midden 2015: 45).

Concluderend kan er gesteld worden dat christenen vandaag de dag steeds minder goed te herkennen zijn in het straatbeeld. Dat zou veroorzaakt kunnen worden doordat de zichtbare groepsidentiteit afneemt, door enerzijds afname in traditionele religiositeit (CBS 2015) en anderzijds doordat er voor religie nieuwe uitingsvormen gevonden worden. Toch laat mijn onderzoek zien dat er nog steeds kledingregels gelden voor orthodoxe christenen. Voor de groep zijn ze nog te herkennen aan hun kleding, mits de beschouwer de kenmerken van hun kleding kan duiden als *modest* vanuit christelijke geloofsovertuiging.

Tot slot reflecteer ik nog kort op mijn onderzoek. Het gebruikte theoretische kader van fashion studies en gender studies heeft mijns inziens voldoende bijgedragen aan het onderzoek naar *modesty* binnen de hedendaagse christelijke gemeenschappen. Binnen de beperkte tijd heb ik geen onderzoek kunnen doen naar consumenten of naar de ideologische achtergrond van de bloggers of winkeleigenaren. Een uitgebreidere koppeling aan het fenomeen *agency* zou een andere, interessante invalshoek kunnen zijn. Daarnaast is het nog mogelijk om *modesty*, in de zin van bescheidenheid of matigheid, in verband te brengen met het fenomeen ‘deugd’ in combinatie met het christendom.

De waarde van dit onderzoek zit in het herontdekken van *modesty* als potentieel feministisch gegeven. De vrouwen in de case studies zijn, mijns inziens, voorbeelden van het niet (langer) toestaan dat hun lichaam geseksualiseerd wordt. Dit zou ook buiten religieuze kringen wellicht een breder draagvlak kunnen vinden in de maatschappij in de strijd tegen vrouwelijke seksualisering. Daarnaast draagt dit onderzoek bij aan de discussie omtrent feminisme, *agency* en religie. Feminisme betekent niet voor elke vrouw, op elke plaats, in elke tijd hetzelfde en voor verder onderzoek met betrekking tot religie zou dit interessant kunnen zijn en zou het meer nuance aan kunnen brengen in debatten omtrent religie. Tot slot zou verder onderzoek naar het fenomeen *modesty* binnen de hedendaagse islam in vergelijking met het hedendaagse christendom boeiend kunnen zijn, aangezien dit fenomeen zich heel anders uit in deze twee godsdiensten.

BIJLAGEN

Bijlage I: Analyseschema

	DOWNTOWN DEMURE	PURE FASHION	APOSTOLIC CLOTHING	MODESTPOP	WARRING KLEDING	ROSEDALE COLLECTIONS	COLLEGE STYLE
HALSLIJNEN	Hooggesloten, geen decolletés	Maximaal vier vingers onder het sleutelbeen, geen decolletés	Hooggesloten, geen decolletés	Met een paar uitzonderingen hooggesloten	Hooggesloten, geen decolletés	Hooggesloten, geen decolletés	Meer variatie in halslijnen, maar nog steeds gesloten
MOUWEN	Tenminste de schouders bedekt	Banden van minimaal 5 cm. breed/ mouwloos alleen i.c.m. vest o.i.d.	Tenminste tot op het dikste gedeelte van de bovenarm	Tenminste tot op het dikste gedeelte van de bovenarm	Complete armen zijn bedekt (wintercollectie ?)	Complete armen zijn bedekt (wintercollectie ?)	In de complete outfits varieert de mouwlengte van driekwart tot lang (wintercollectie ?); in de webshop zijn wel hemdjes te koop met alleen brede banden en zonder decolleté
BROEKEN	Ja, gedeeltelijk nauwsluitend, maar geen <u>leggings</u>	Ja, wel aangesloten, maar niet bij dijen en billen;	Geen broeken	Er worden geen broeken verkocht, maar de modellen dragen ze wel	Geen broeken	Geen broeken	Geen broeken
ROKLENGTE	Tenminste tot de knieën (geen shorts: anders	Hoogstens vier vingers boven de knieschijf (minimale	Tenminste tot over de gehele knie	Tenminste op of tot net boven de knie	Tenminste tot over de knie	Tenminste tot op de knie	Tenminste tot net boven de knie

	combineren met legging)					lengte van shorts: onderkant van vingers bij gestrekte arm en hand langs het been)				
BEDEKKING	Geen ontblote lichaamsdelen anders dan armen, onderbenen, hoofd en nek; doorschijnende stoffen alleen over de mogelijk zichtbare lichaamsdelen	Geen ontblote schouders en rug, geen decolleté; geen doorschijnende stoffen; onderkleding mag nooit bovenkleding zijn	Alles tussen de onderkant van de knieën en hals is bedekt, ook aan de achterkant; ook de schouders en een gedeelte van de bovenarmen; geen doorschijnende stoffen	Alles tussen de onderkant van de knieën en hals is bedekt (heel soms een decolleté), ook aan de achterkant; ook de schouders en een gedeelte van de bovenarmen	Het gehele lichaam tussen de polsen, hals en knieën is bedekt, ook aan de achterkant; geen doorschijnende stoffen	Het gehele lichaam tussen de elleboog, hals en knieën is bedekt, ook aan de achterkant; wel doorschijnende stoffen, maar alleen op de armen				
AANSLUITING	Kleding volgt de lijnen van het lichaam en is soms nauwsluitend	Kleding moet met twee vingers van de huid omhoog te tillen zijn	Variërend van zeer strak (vooral tops) tot zeer loszittend	Een aantal kledingstukken is nauwsluitend, over het algemeen worden de lijnen van het lichaam gevolgd	Sommige kleding volgt de lijnen van het lichaam; grootste deel is niet aangesloten	Kleding volgt de lijnen van het lichaam, soms aangesloten				

KLEUR	Uitbundig kleurgebruik	Uitbundig kleurgebruik tijdens show	Verschillend kleurgebruik; wel vaak in combinatie met een donkere kleur	Veel verschillende kleuren, veel pasteltinten	Gedempte kleuren (wintercollectie ?)	Lichte variatie in kleur	Veel verschillende kleuren
PRINTS	Veel en grote prints	Veel prints tijdens show	Veelal alleen bloemen, strepen en stippen; vaak eenvoudig uitgevoerd	Vooral bloemenprints	Weinig prints; deze zijn weinig opvallend	Een aantal (grotere) prints	Afwisselend prints; veel effen outfits
SILHOUET	Meestal ligt het accent op de taille	N.v.t.	Accent ligt vaak op de taille of, in een poging ze te verhullen, op de heupen	Meestal ligt het accent op de taille	Recht model; geen accent op een bepaald lichaamsdeel	Meestal ligt het accent op de taille, maar door gelaagdheid wordt het silhouet rechter	Accent ligt vaak op de taille of op de heupen
LAGEN	Geen gelaagdheid	N.v.t.	In een aantal outfits wordt met lagen gewerkt, maar vaker niet; wel worden vaak de heupen bedekt door lange bovenkleding	In een aantal outfits wordt met lagen gewerkt d.m.v. een vest o.i.d., maar vaker niet	Aan elke outfit is een vest o.i.d. toegevoegd, dat tenminste tot op de heupen reikt	Aan elke outfit is een vest o.i.d. toegevoegd, dat tenminste tot op de heupen reikt	In de meeste outfits wordt met lagen gewerkt d.m.v. een vest o.i.d.

HAARDRACHT	Halfhang en veelal los en alledaags gedragen	Veelal los	Lang, vaak krullend, los gedragen of opgestoken in een knot	Lang, met enige afwisseling vooral (gedeeltelijk) los gedragen	N.v.t.	N.v.t.	Lang, afwisselend los en vast gedragen
MAKE-UP	Niet duidelijk zichtbaar	Niet erg opvallend	Lijkt vaak duidelijk afwezig	Zichtbaar make-up gebruik	N.v.t.	N.v.t.	Niet duidelijk zichtbaar
SIERADEN/ACCESSOIRES	Niet erg opvallend	Wordt niet benoemd	Weinig aanwezig	Veel riemen om de taille; sieraden vallen niet erg op	N.v.t.	N.v.t.	Een aantal sjaals; sieraden vallen niet erg op
SCHOENEN	Vooraf hakken, een enkele keer afgewisseld met sandalen; geen sneakers	Schoenen moeten afgestemd zijn op de gelegenheid. Hakken moeten klasse en elegantie uitstralen, niet iets erotisch	Met een enkele uitzondering, alleen hakken; geen sneakers	Vooraf hakken, soms afgewisseld met een platte schoen; geen sneakers	N.v.t.	N.v.t.	Afwisselend hakken en platte schoenen; geen sneakers
OVERIG	Geen traditionele zwemkleding; extravagantie; gelikte foto's	Zwemkleding uit één stuk, gecombineerd met een kaftan	Modellen zijn zeer verschillend in leeftijd, omvang, etc.; foto's zijn zeer verschillend in	Verkoop van zwemkleding: tankini tops en geen zeer kleine broekjes; wel hebben twee tops een	Geen modellen, maar paspoppen; geen spijkerstof	Geen modellen, maar paspoppen; geen spijkerstof	Eén model; wel spijkerstof

belichting,	decolleté;
kleur en	verkoop
retoucheren;	meisjeskleding
'skirt	
<u>extenders</u> '; wel	
spijkerstof	

Bijlage II: Afbeeldingen

Downtown Demure

afbeelding 2.1.3

afbeelding 2.1.4

Pure Fashion

Apostolic Clothing Company

afbeelding 2.3.4

afbeelding 2.3.5

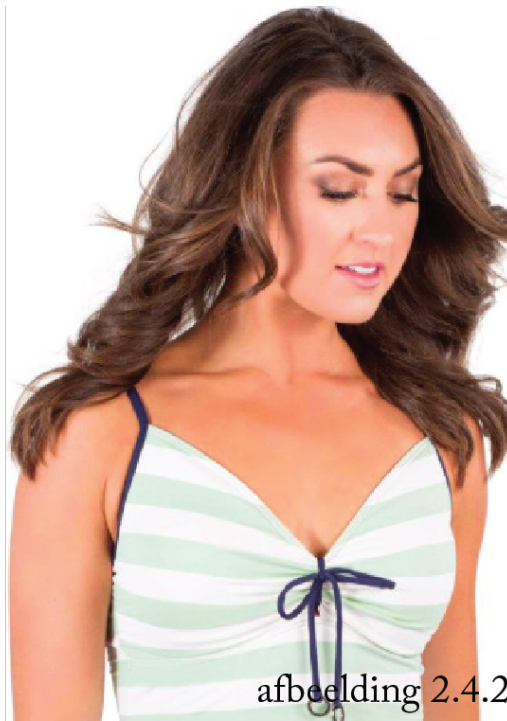

afbeelding 2.3.6

ModestPop

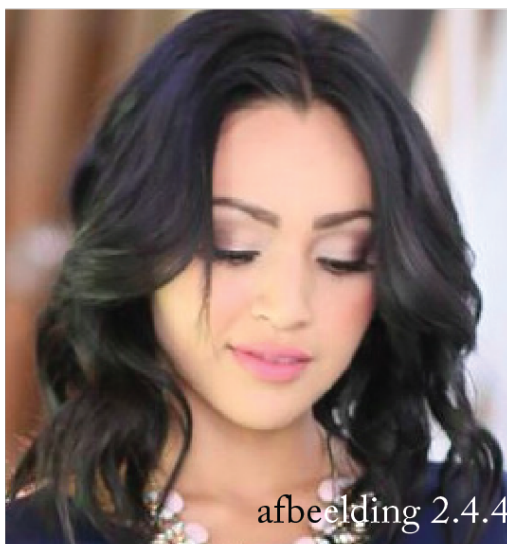
afbeelding 2.4.1

afbeelding 2.4.2

afbeelding 2.4.3

afbeelding 2.4.4

Warring Kleding

Rosedale Collections

College Style

afbeelding 2.5.3

BIBLIOGRAFIE

- Al Mahadin, S. & Burns, P (2007) 'Visitors, Visions, and Veils: The Portrayal of the Arab World in Tourism Advertising' in: Rami Farouk Daher (ed.), *Tourism in the Middle East: Continuity, Change, and Transformation*. Bristol: Channel View.
- Arnold, R. (2001) *Fashion, Desire, and Anxiety: Image and Mroality in the Twentieth Century*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Bauck, W. (2016) 'What Does Modest Fashion Mean?', *The New York Times*.
http://www.nytimes.com/2016/11/03/fashion/what-does-modest-fashion-mean.html?_r=2 (2 november 2016)
- Beauvoir, S. de (1949/2011) *The Second Sex*. Constance Borde & Sheila Malovany-Chevallier (trans.) London: Vintage Books.
- Botz-Bornstein, T. (2015) *Veils, Nudity, and Tattoos: The New Feminine Aesthetics*. Lanham: Lexington Books.
- Cameron, J. (2013) 'Modest Motivations: Religious and Secular Contestation in the Fashion Field' in: Reina Lewis (ed.), *Modest Fashion: Styling Bodies, Mediating Faith*. Londen: I.B. Tauris.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2015) *Bevolkingstrends: Religieuze betrokkenheid van bevolkingsgroepen, 2010-2014*. Hans Schmeets & Carly van Mensvoort. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Davis, F. (1992) *Fashion, Culture, and Identity*. Chicago: University of Chicage Press.
- Flügel, J.C. (1930/1950) *Psychology of Clothes*. Londen: The Goarth Press LTD.
- Hartman, L.M. (2015) 'Environmental Modesty: Reclaiming an Ancient Virtue', in: *Journal of Religious Ethics*, 43, nr. 3: 475-492.
- Leeuw, K. de (2012) *Alles Flink Dicht*. Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact.
- Lewis, R. (2013) 'Introduction', in: Reina Lewis (ed.), *Modest Fashion: Styling Bodies, Mediating Faith*. London: I.B. Tauris.
- Mol, J.A. (2014) 'Kleden als christelijke vrouw', *Refoweb*.
<http://www.refoweb.nl/vragenrubriek/21734/kleden-als-christelijke-vrouw/> (2 november 2016)
- Michelman, S.O. (1999/2005) 'Modesty and Immodesty', in: Mary Lynn Damhorst,

- Kimberly A. Miller-Spillman & Susan O. Michelman (eds.), *The Meanings of Dress*. New York: Fairchild Publications, Inc.
- Michelman, S.O. (1999/2005) 'Reveal or Conceal? Examining the Meaning of Modesty in Postmodern America', in: Mary Lynn Damhorst, Kimberly A. Miller-Spillman & Susan O. Michelman (eds.), *The Meanings of Dress*. New York: Fairchild Publications, Inc.
- Midden, E. (2015) 'Religie als strijdtoneel: Malala en het hedendaags feminisme' in: Rosemarie Buikema & Liedeke Plate (eds.), *Handboek genderstudies: in media, kunst en cultuur*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Miller, D. (2013) 'Denim: The Modesty of Clothing and the Immodesty of Religion' in: Reina Lewis (ed.), *Modest Fashion: Styling Bodies, Mediating Faith*. Londen: I.B. Tauris.
- Muilwijk, M.W. (2010) 'Reformatorische en mode', *Refoweb*.
<http://www.refoweb.nl/vragenrubriek/16440/reformatorische-en-mode/> (2 november 2016)
- Riezler, K. (1943) 'Comment on the Social Psychology of Shame', in: *American Journal of Sociology*, 48, nr.4: 457-465.
- Roberts, T.A. & Zurbriggen, E.L. (2013) 'The Problem of Sexualization: What Is It and How Does It Happen?' in: Eileen L. Zurbriggen & Tomi-Ann Roberts (eds.), *The Sexualization of Girls and Girlhood: Causes, Consequences, and Resistance*. New York: Oxford University Press.
- Roy, L. (2016) 'Home', *Downtown Demure*. <http://downtowndemure.com> (14 oktober 2016)
- Scott, L.M. (2005) *Fresh Lipstick: Redressing Fashion and Feminism*. New York: Palgrave MacMillan.
- Shalit, W. (1999/2014) *A Return to Modesty: Discovering the Lost Virtue*. New York: Free Press.
- Simmel, G. (1904) 'Fashion', in: *The American Journal of Sociology*, 62, nr.6: 541-558.
- Tarlo, E. (2010) *Visibly Muslim: Fashion, Politics, Faith*. Oxford/New York: Berg.
- Thompson, M.J. (2000) 'Gender in Magazine Advertising: Skin Sells Best', in: *Clothing and Textiles Research Journal*, 18, nr.3: 178-181.
- Vader, A. (2015) 'Waarom een christen zich goed zou moeten kleden', *Christelijk Informatie*

- Platform*. <http://www.cip.nl/dagelijks-leven/februari-2015/43626-Waarom-een-christen-zich-goed-zou-moeten-kleden> (2 november 2016)
- Van Dale (1984) Martin, W. & Tops, G.A.J. (eds.) *Groot woordenboek Engels-Nederlands*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicon bv.
- Wilson, E. (1985/2003) *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. Londen: I.B. Tauris & Co Ltd.
- Wolf, N. (1991) *The Beauty Myth*. London: Vintage Books.
- Woodhead, L. (2013) 'Foreword', in: Reina Lewis (ed.), *Modest Fashion: Styling Bodies, Mediating Faith*. Londen: I.B. Tauris.
- Zurbriggen, E.L. & Roberts, T.A. (2013) 'Fighting Sexualization: What Parents, Teachers, Communities, and Young People Can Do' in: Eileen L. Zurbriggen & Tomi-Ann Roberts (eds.), *The Sexualization of Girls and Girlhood: Causes, Consequences, and Resistance*. New York: Oxford University Press.
- a.o. (2016) 'Buitenlandse gemeenten', *Gereformeerde Gemeenten*.
<http://www.gergeminfo.nl/gemeenten/buitenland> (26 oktober 2016)
- a.o. (2016) 'Gemeenten', *Oud Gereformeerde Gemeenten*.
<http://oudgereformeerdegemeenten.nl/gemeenten.php> (26 oktober 2016)
- a.o. (2016) 'Home', *Pure Fashion*. <http://www.purefashion.com> (18 oktober 2016)
- a.o. (2016) 'Home', *Warring Kleding*. <http://www.warringkleding.nl> (22 oktober 2016)
- a.o. (2016) 'Home', *Rosedale Collections*. <http://www.rosedalecollections.nl> (22 oktober 2016)
- a.o. (2016) 'Home', *College Style*. <https://www.collegestyle.nl> (22 oktober 2016)
- a.o. (2016) 'Home', *Modest Pop*. <http://www.modestpop.com> (1 november 2016)
- a.o. (2016) 'Home', *Apostolic Clothing Company*. <http://apostolicclothing.com> (1 november 2016)

Gebruikte afbeeldingen

Afbeelding 2.1.1, 2.1.2 en 2.1.3

Downtowndemure.com (2016) 'Outfits', *Downtown Demure*.
<http://downtowndemure.com/outfits/> (26 oktober 2016)

Afbeelding 2.1.4

Downtowndemure.com (2016) 'Six Tips To Find Modest Workout Clothing', *Downtown Demure*. <http://downtowndemure.com/six-tips-finding-modest-workout-clothing/> (26 oktober 2016)

Afbeelding 2.2.1, 2.2.2 en 2.2.3

Purefashion.com (2007) '2007 Pure Fashion Show', *Pure Fashion*. <http://www.purefashion.com/galleries/browse/7> (28 oktober 2016)

Afbeelding 2.2.4

Purefashion.com (2016) 'Hair and Makeup Day', *Pure Fashion*. <http://www.purefashion.com/galleries/browse/5> (30 oktober 2016)

Afbeelding 2.3.1

Apostolicclothing.com (2016) 'Women's', *Apostolic Clothing*. <http://apostolicclothing.com/6-modest-womens-clothing> (3 november 2016)

Afbeelding 2.3.2

Apostolicclothing.com (2016) 'Loose Flared Tunic', *Apostolic Clothing*. <http://apostolicclothing.com/home/3022-loose-flared-tunic.html> (3 november 2016)

Afbeelding 2.3.3

Apostolicclothing.com (2016) '3/4 Sleeve Layering Top', *Apostolic Clothing*. <http://apostolicclothing.com/modest-clothing-basics-layering/2698-34-sleeve-layering-top.html> (3 november 2016)

Afbeelding 2.3.4

Apostolicclothing.com (2016) '3/4 Sleeve Button Up Blouse', *Apostolic Clothing*. <http://apostolicclothing.com/modest-clothing-quarter-sleeve-tops/2851-34-sleeve-button-up-blouse.html> (3 november 2016)

Afbeelding 2.3.5

Apostolicclothing.com (2016) 'Julia', *Apostolic Clothing*. <http://apostolicclothing.com/modest-clothing-cardigans-sweaters/2906-julia-lace-panel-cardigan.html> (3 november 2016)

Afbeelding 2.3.6

Apostolicclothing.com (2016) 'Ankara', *Apostolic Clothing*. <http://apostolicclothing.com/modest-clothing-cardigans-sweaters/2908-ankara.html> (3 november 2016)

Afbeelding 2.4.1

Modestpop.com (2016) 'Clear Water Tie Neck Tankine Top', *ModestPop*. <http://www.modestpop.com/collections/swimwear/products/clear-waters-tie-neck-tankini-top> (3 november 2016)

Afbeelding 2.4.2

Modestpop.com (2016) 'Set Sail Tankini Top', *ModestPop*. <http://www.modestpop.com/collections/swimwear/products/sea-sail-tankini-top> (3 november 2016)

Afbeelding 2.4.3

Modestpop.com (2016) 'Alana Dress (Burgundy)', *ModestPop*. <http://www.modestpop.com/products/alaina-dress-burgundy> (3 november 2016)

Afbeelding 2.4.4

Modestpop.com (2016) 'Gracie Dress - Dark Grey', *ModestPop*. <http://www.modestpop.com/collections/dresses/products/gracie-dress-dark-grey> (3 november 2016)

Afbeelding 2.5.1

Warringkleding.nl (2016) 'Damesmode', *Warring Kleding*. http://www.warringkleding.nl/index_collectie.php?collectie=8 (27 oktober 2016)

Afbeelding 2.5.2

Rosedalecollections.nl (2016) 'Rokken', *Rosedale Collections*.

<http://www.rosedalecollections.nl/webshop/rokken> (27 oktober 2016)

Afbeelding 2.5.3

Collegestyle.nl (2016) 'Webshop', *College Style*. <https://www.collegestyle.nl/shop.html> (27 oktober 2016)